

ШКОЛА ДЛЯ КАЖДОГО

НАВЧАЛЬНИЙ
ПОСІБНИК

Національна Асамблея
інвалідів України
www.naiu.org.ua

Всесвітня організація
охорони здоров'я
Європейське регіональне бюро

СПІЛЬНА ПРОГРАМА

«Сприяння інтеграційній політиці та послугам для людей з інвалідністю в Україні»

ШКОЛА ДЛЯ КОЖНОГО

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Київ 2015

Посібник «Школа для кожного» підготовлено в межах реалізації Спільної Програми «Сприяння інтеграційній політиці та послугам для людей з інвалідністю в Україні», що впроваджується Програмою розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН), Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ), Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ), Міжнародною організацією праці (МОП) у партнерстві з Міністерством соціальної політики України та Національною асамблеєю інвалідів України. Підтримка Програмі надана Партнерством ООН з питань реалізації прав людей з інвалідністю, Програмою розвитку ООН та Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ).

Школа для кожного: посібник / Упорядник: Байда Л. Ю. – К., 2015. – 60 с.

У цьому посібнику представлені матеріали з питань універсального дизайну, практичних та теоретичних аспектів інклюзивного навчання, висвітлено питання індивідуального підходу до навчання дітей з особливими потребами, надано практичні поради вчителям щодо роботи з дітьми з різними функціональними порушеннями.

Матеріали, розміщені в даному посібнику, розраховані на посадових осіб, які приймають рішення, дирекції шкіл, вчителів, фахівців, які працюють з дітьми з інвалідністю, батьків, студентів та всіх зацікавлених осіб, які хочуть зробити школу відкритою для кожного.

*Щира подяка всім організаціям та особам,
матеріали яких було використано у процесі підготовки
цього видання.*

Перелік умовних скорочень

УД	Універсальний Дизайн
ІО	Інклюзивна Освіта
УДО	Універсальний дизайн в сфері освіти
ІКТ	Інформаційно-комунікаційні технології
КПІ	Конвенція ООН про права інвалідів
ДБН	Державно-будівельні норми
ПМПК	Психолого-медико педагогічна консультація
ІНП	Індивідуальний навчальний план
ДЦП	Дитячий церебральний параліч

ЗМІСТ

Вступ.....	4
☒ Розділ I.	
Універсальний дизайн – як ми це розуміємо.....	5
Концепція та принципи універсального дизайну.....	5
Універсальний дизайн у сфері освіти.....	7
☒ Розділ II.	
Інклюзивне навчання: теоретичні та практичні аспекти ..	10
Про інклюзивне навчання.....	10
Існуючі стереотипи щодо інклюзивного навчання.....	12
Індивідуальний підхід до процесу навчання.....	16
Організація роботи в класі відповідно до потреб учнів.....	19
Як обговорювати питання інвалідності з дітьми в класі.....	22
Важливість співпраці батьків, вчителів та фахівців.....	22
Для чого потрібне оцінювання?.....	23
Що таке ефективна навчальна програма?.....	24
Належне планування навчального процесу.....	25
Індивідуальна програма навчання.....	26
Використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у процесі інклюзивного навчання.....	29
☒ Розділ III.	
Як працювати з дітьми з особливими освітніми потребами: практичні поради	30
Коли у класі навчаються діти з церебральним паралічем... ..	30
Коли у класі навчаються діти з епілепсією	33
Коли у класі навчаються діти з обмеженим слухом	37
Коли у класі навчаються діти з обмеженим зором	39
Коли у класі навчаються діти з аутизмом	45
☒ Розділ IV.	
Питання «доступності» та інклюзивне навчання	52
☒ Додаток А	57

ВСТУП

Питання навчання дітей з особливими потребами набуває широкої актуальності сьогодні, адже право на рівний доступ до якісної освіти за місцем проживання в умовах загальноосвітнього закладу – це право всіх дітей. Концепція інклюзивної освіти відображає одну з головних демократичних ідей – усі діти є цінними й активними членами суспільства.

У 2009 році Україна ратифікувала Конвенцію ООН про права інвалідів визнаючи цим, що інклюзивна освіта не лише забезпечує найкраще середовище для навчання дітей з інвалідністю, але й допомагає усунути бар'єри та зруйнувати стереотипи.

Факти доводять, що діти, навіть із серйозними функціональними порушеннями, які регулярно навчаються, закінчивши школу, мають більше шансів продовжити далі освіту та отримати спеціальність, влаштуватися на роботу, стати активним членами суспільства. Батьки бажають, щоб їхні діти зростали в колі друзів, відвідували школу разом з однолітками, братами та сестрами, залучалися до життя громади. Тому кожна сім'я повинна мати право вибору освіти для своєї дитини, незалежно від того, чи має дитина фізичні або розумові порушення.

Школа – одне з місць у громаді, де діти проводять багато часу, і одне з місць, яке може «охопити» дітей з інвалідністю. Нерідко стосунки, які формуються в школі, впливають на ставлення, цінності та переконання, що продовжуються в старшому віці. Коли діти навчаються разом, інвалідність не розглядається як щось особливе або унікальне.

Ось чому, коли в Україні у 2012 році розпочала свою діяльність Програма «Сприяння інтеграційній політиці та послугам для людей з інвалідністю в Україні», одним з її завдань було сприяння впровадженню універсального дизайну у сферу освіти на місцевому рівні. Даний проект реалізується Програмою розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН), Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ), Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ), Міжнародною організацією праці (МОП). Партнерами проекту є Міністерство соціальної політики України, Національна Асамблея інвалідів України, Харківська обласна державна адміністрація. Пілотними містами проекту є м. Чугуїв та м. Валки у Харківській області.

Мета проекту: запровадження стандартів доступності та універсального дизайну як таких, що забезпечать включення і участь людей з інвалідністю у всі сфери життєдіяльності суспільства; подолання існуючих бар'єрів, які заважають або обмежують рівний доступ до послуг і об'єктів, призначених для широкої громадськості.

Універсальний дизайн – як ми це розуміємо

☑ КОНЦЕПЦІЯ УНІВЕРСАЛЬНОГО ДИЗАЙНУ

Зміни у трактуванні питань інвалідності спричинили появу нового підходу до філософії дизайну, який від самого початку процесу проектування враховував би потреби всіх користувачів. Цей підхід з часом набув міжнародного визнання і закріпився як концепція «універсального дизайну».

У різних країнах протягом тривало часу намагалися впровадити цю концепцію в усі аспекти життя суспільства, закріпивши її законодавчо. Позиції урядів з цього питання були відображені в документах Ради Європи, Європейського Союзу, Організації Об'єднаних Націй. В Україні термін «універсальний дизайн» вживається відповідно до ст. 2 Конвенції ООН про права інвалідів¹.

«Універсальний дизайн означає дизайн предметів, оточення, програм та послуг, покликаний зробити їх максимально придатними до користування усіма людьми без необхідності у адаптації або спеціального дизайну».

Вагомий внесок у розвиток універсального дизайну зробив американський архітектор Рон Мейс. На його думку, універсальний дизайн не є наукою, стилем або чимось новим, унікальним. Він вимагає лише необхідності усвідомлення ринкових відносин і поміркованого підходу: все, що проектується і виробляється, має бути таким, щоб ним повною мірою могла користуватися кожна людина.

Універсальний дизайн є економічно ефективним підходом, що задовольняє потреби всіх користувачів уже на початковому етапі розробки та проектування та виключає майбутні нераціональні витрати.

¹ Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав інвалідів» 18 червня 2014 року № 1519-VII <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1519-18>

7 ПРИНЦИПІВ УНІВЕРСАЛЬНОГО ДИЗАЙНУ

Рон Мейс спільно з колегами розробив сім принципів універсального дизайну, які використовуються і нині:

- 1 Рівність та доступність використання.**
Надання однакових засобів для всіх користувачів: для уникнення відособлення окремих груп населення.
- 2 Гнучкість використання.**
Дизайн має забезпечити наявність широкого переліку індивідуальних налаштувань та можливостей з врахуванням потреб користувачів.
- 3 Просте та зручне використання.**
Дизайн має забезпечувати простоту та інтуїтивність використання незалежно від досвіду, освіти, мовного рівня та віку користувачів.
- 4 Сприйняття інформації, незважаючи на сенсорні можливості користувачів.**
Дизайн має сприяти ефективному донесенню всієї необхідної інформації користувачу, незалежно від зовнішніх умов або можливостей сприйняття користувача.
- 5 Припустимість помилок.**
Дизайн повинен звести до мінімуму можливість виникнення ризиків та шкідливих наслідків випадкових або ненавмисних дій користувачів.
- 6 Низький рівень фізичних зусиль.**
Дизайн розраховано на затрату незначних фізичних ресурсів користувачів, на мінімальний рівень стомлюваності.
- 7 Наявність необхідного розміру і простору.**
Наявність необхідного розміру і простору при підході, під'їзді та різноманітних діях, незважаючи на фізичні розміри, стан та ступінь мобільності користувача.

УНІВЕРСАЛЬНИЙ ДИЗАЙН У СФЕРІ ОСВІТИ

Універсальний дизайн, який бере свій початок з архітектури та техніки, усе частіше використовується в освіті, маючи назву «універсальний дизайн у сфері освіти» (УДО). Впровадження концепції інклюзивного навчання базується на принципах універсального дизайну.

УДО – це підхід, що забезпечує філософську основу для розробки широкого спектру навчальних продуктів та навколишнього середовища з урахуванням потреб усіх учнів/студентів із самого початку. Це стосується всіх аспектів навчання: програми, начального плану, оцінювання знань, викладання, шкільного дизайну, бібліотеки, спортивних майданчиків, гуртожитків, веб-сайту, інструкцій тощо.

Універсальний дизайн у сфері освіти:

- формує філософію освіти, навчального процесу, середовища, яка враховує потреби всіх користувачів;
- змінює стереотипи й підходи до викладання та навчання;
- визнає право кожної людини на освіту без будь-яких розмежувань;
- змінює навчальний процес і середовище, а не учня/ студента;
- підтримує міждисциплінарний підхід за участі широкого кола фахівців;
- підтримує гнучкість програм, різні навчальні методики та проведення відповідного оцінювання, зважаючи на різноманіття потреб учнів/ студентів та підготовки їх до опанування матеріалу;
- вимагає від учителів, адміністрацій шкіл, фахівців розуміння того, яким чином краще інтегрувати нові навчальні методики, допоміжні технології в практику та щоденне функціонування навчального закладу;
- не є «розміром, який пасує всім», «не панацея»; насамперед, це гнучкість і пошук альтернативних рішень; процес, який підтримує усіх учнів, які навчаються у загальноосвітньому закладі.

Дотримуючись принципів УДО:

- ми розуміємо, що кожна людина навчається «по-своєму» і сприяємо розвитку її сильних сторін і талантів;
- ми усуваємо бар'єри у системі освіти та системі підтримки;
- ми цінуємо людське різноманіття;
- ми визнаємо, що діяльність ґрунтується на правах людини і принципах рівності;
- ми маємо більше шансів надавати підтримку під час навчання тим учням/ студентам, які мають особливі потреби.

Кінцева ціль УДО полягає в ефективному включенні всіх учнів/студентів до навчального процесу, у тому числі й учнів з інвалідністю.

ПРИКЛАДИ ЗАСТОСУВАННЯ УНІВЕРСАЛЬНОГО ДИЗАЙНУ У СФЕРІ ОСВІТИ

▶ **Рівноправне використання:**

архітектурно доступне та безпечне шкільне середовище; навчальні матеріали підготовлені таким чином, що можуть бути використані учнями з різними функціональними порушеннями; веб-сайт школи розроблений так, що інформація на ньому доступна для учнів з порушеннями зору та слуху.

▶ **Гнучкість користування:**

шкільний навчальний процес відповідає широкому спектру індивідуальних можливостей учнів; забезпечує гнучку методику навчання, викладання та представлення матеріалу; доступні та гнучкі навчальні плани й програми.

▶ **Просте та зручне використання:**

навчальні матеріали прості та чіткі у використанні незалежно від навичок та досвіду учнів; лабораторне обладнання та обладнання в майстернях із чіткими та інтуїтивно зрозумілими кнопками управління.

▶ **Сприйняття інформації, незважаючи на сенсорні можливості користувачів:**

урахування різного впливу шкільного середовища на «сенсорний досвід» дитини; використання кольору, світла, звуків, текстури; легкий доступ до ІКТ.

▶ **Припустимість помилок:**

учні повинні мати вдосталь часу, щоб надати відповідь на питання; використання навчального програмного забезпечення, яке має вказівки/застереження, коли учень робить неправильний вибір.

▶ **Низький рівень фізичних зусиль:**

двері, які легко відкривати учням з різними функціональними порушеннями; застосування ергономічних вимог/деталей (наприклад, дверні ручки, меблі).

▶ **Наявність необхідного розміру і простору:**

доступні навчальні місця для учнів, у тому числі з прилеглим простором для асистентів; меблі, фурнітура та обладнання, що підтримують широкий спектр навчання та навчальних методик; можливість регулювання середовища (наприклад, освітлення) для різноманітних потреб учнів у навчанні.

► Приклади фізичної доступності в школі:

Архітектурно доступне та безпечне шкільне середовище є необхідною умовою інклюзивної освіти для всіх. Вхід до будівлі, відповідно до універсального дизайну, має бути один для всіх. Пандус і сходи створюють доступність, однак сегрегують дітей за ознакою способу пересування.

Діти з інвалідністю мають вчитися на рівні з іншими. Якщо не можливо переобладнати усю школу, то необхідно застосувати другий принцип універсального дизайну «гнучкість використання», тобто заняття для класів, де є діти чи вчителі з інвалідністю, проводити на фізично доступному поверсі.

Питання доступності школи також розглядається в Розділі IV даної книги. Ще приклади та вимоги щодо фізичної доступності є в навчально-методичному посібнику «Архітектурна доступність шкіл», Київ, 2012 р. (Зазначений під №2 у списку літератури).

Інклюзивне навчання: теоретичні та практичні аспекти

✉ ПРО ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ

Інклюзивне навчання – термін, який використовується для опису процесу навчання дітей з особливими потребами² в загальноосвітніх школах. В основу концепції інклюзивного навчання покладено ідеологію, яка виключає дискримінацію дітей, забезпечує рівноправне ставлення до всіх людей, але поряд з тим створює особливі умови для дітей, що мають у цьому потребу.

Право на освіту гарантує Стаття 53 Конституції України³ та чинне законодавство⁴. Згідно статті 24 Конвенції ООН про права інвалідів⁵ держава визнає право людей з інвалідністю на освіту. Реалізація цього права здійснюється на основі рівних можливостей. Для цього від держави вимагається забезпечити інклюзивне навчання на всіх рівнях освіти та упродовж усього життя. Після ратифікації КПІ за участі громадських організацій було підготовлено більше 20 законодавчо-нормативних актів, які регламентують упровадження інклюзивного навчання на різних рівнях освіти.

Інклюзивне навчання використовує підхід до викладання та навчання, який є більш гнучким для задоволення різних потреб у навчанні «різних» дітей. Якщо викладання та навчання стануть більш ефективними в результаті змін, які впроваджуються інклюзивною освітою, тоді виграють всі діти, а не тільки діти з особливими потребами. Весь підхід в інклюзивному навчанні

² Діти з особливими потребами – особи до 18 років, які потребують додаткової підтримки для забезпечення розвитку, виховання і навчання (діти з порушеннями психофізичного розвитку, діти з інвалідністю, діти-біженці, працюючі діти, діти-мігранти, діти-представники національних меншин, діти-представники релігійних меншин, діти з сімей з низьким прожитковим мінімумом, безпритульні діти, діти-сироти, діти із захворюваннями СНІД/ВІЛ та інші) – приміт. авт.

³ Конституція України, 1997 р. // Преса України.

⁴ Закон України «Про дошкільну освіту» // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 49.

Закон України «Про загальну середню освіту» // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 28.

Закон України «Про професійно-технічну освіту» // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 32.

Закон України «Про вищу освіту» // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 20.

Закон України «Про охорону дитинства» // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 30.

Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 21.

Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 2-3.

⁵ Конвенція про права інвалідів ратифікована ВР України в 2009 р. Далі по тексту КПІ – прим. автр.

заснований на правовій ідеології. Якщо ми будемо робимо це із жалю та добротності, ми не зможемо отримати необхідні результати.

Учителям та адміністрації шкіл необхідно усвідомити, що ставлення до учнів з особливими потребами таке саме, як і до інших їхніх однолітків.

Є багато закладів, у яких виховуються та навчаються діти з інвалідністю. Якщо підходи інклюзивного навчання будуть розроблені щодо всієї системи навчальних закладів, тоді кожна дитина зможе знайти місце для навчання, і воно буде найкращим місцем для неї, оскільки в такому випадку навчання в школі/садочку поєднуватиметься з проживанням в сім'ї.

Інклюзивна освіта приводить до зменшення сегрегації у системі освіти, вимагаючи зміни стратегії, змісту, підходів, структури з урахуванням потреб усіх дітей.

На міжнародній конференції ООН з питань освіти, науки і культури «Інклюзивна освіта: шлях у майбутнє» відзначалося:

«Запровадження інклюзивної політики у освітній сфері є центральним питанням. Освіта розглядається як засіб розвитку людського капіталу, підвищення економічних показників, посилення індивідуальної спроможності й розширення меж вибору задля використання свобод громадянства. Освіта сприяє розвитку здатності особи або групи осіб приймати власні рішення та більше, ніж будь-коли раніше, творити свою долю. Крім того, освіта є важливим засобом подолання виключення для дорослих та дітей, збільшуючи їхню спроможність отримувати можливості для більш повноцінної участі у житті своїх громад»⁶.

Для розуміння інклюзивного навчання мають значення чотири ключові аспекти⁷:

- Інклюзивне навчання – це процес, який слід розглядати як безперервний пошук кращих способів врахування питань багатоманітності.
- Інклюзивне навчання спрямоване на виявлення й усунення бар'єрів.
- Інклюзивне навчання створює умови для присутності, участі та досягнень усіх учнів.
- Інклюзивне навчання вимагає підвищеної уваги до дітей «групи ризику», для яких існує можливість виключення чи низької успішності.

⁶ Інклюзивна освіта: шлях в майбутнє, Женева, 2008р.

⁷ Керівні рекомендації для інклюзії: забезпечення доступу до освіти для всіх. – ЮНЕСКО, 2008.

Упровадження інклюзивного навчання призводить до зміни освітньої системи на всіх рівнях. Варто зауважити, що ці зміни нерідко розпочинаються з малого і включають подолання певних перешкод, наприклад:

- існуючі ставлення й цінності;
- брак розуміння;
- відсутність необхідних навичок;
- обмежені ресурси;
- незадовільну організацію.

Тому необхідно усвідомлювати, що являють собою зміни з позиції вчителів, учнів, батьків, фахівців, місцевих органів влади, і як вони впливають одне на одного.

Насправді, усвідомлення та прийняття змін – це навчання для всіх учасників процесу. Успішному втіленню змін сприяє декілька важливих концептуальних складових, а саме:

- чітка мета;
- реалістичні цілі;
- мотивація;
- підтримка;
- ресурси;
- оцінка.

ІСНУЮЧІ СТЕРЕОТИПИ ЩОДО ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Інклюзивне навчання – красива назва, де всі учні «звалені в одну купу».

- «Інклюзія» – це не красива назва системи, при якій всі учні звалені «в одну купу», це не вияв доброї волі та благодійництва. Це підхід та філософія, яка передбачає, щоб усі учні отримували більше можливостей, як в плані навчання, так і в соціальному житті. «Інклюзія» – це не просто підхід системи, який збирає всіх учнів разом, він сприяє тому, щоб кожен учень відчував себе включеним, щоб його здібності та потреби враховувалися і були оцінені.

- Отже, інклюзивне навчання – це процес, при якому враховується різноманітність учнів, а навчальні плани та цілі підпорядковуються під їхні здібності та потреби. У цьому процесі важливою є роль вчителів та їхніх асистентів, які застосовують свій досвід та знання для того, щоб кожна дитина змогла навчатися з найбільшою для себе користю.

Інклюзивне навчання означає, що всі учні, які мають спеціальні освітні потреби та потребують підтримки, не отримують її в необхідному обсязі.

- Інклюзивний підхід означає, що вчителі надають індивідуальну підтримку всім учням. Інклюзивні школи передбачають надання підтримки та послуг вчителям та дітям там, де це потрібно. Гнучкий розклад, робота з дітьми, співпраця з громадськими організаціями, спільна позакласна робота – ось кілька способів, які допомагають педагогам краще «підлаштовуватися» під потреби дітей, сприяти тому, щоб діти з інвалідністю отримали необхідні послуги та підтримку.

Інклюзивне навчання означає, що всі діти повинні проводити весь час у класі.

- Практика інклюзивного навчання показує, що кожен учень може отримувати знання в різних місцях (бібліотека, лабораторія, комп'ютерний клас, ігрові майданчики, спортзал, майстерні та ін.), і традиційний клас – це одне з цих місць. Іноді для навчання потрібно, щоб учень був зі своїм класом, а іноді – в невеликій групі, іноді на одинці з вчителем.

З дітей з інвалідністю в класі знущатимуться.

- Досвід показує, що при правильному плануванні роботи з впровадження інклюзивних форм навчання між звичайними дітьми та дітьми з інвалідністю в класах створюється дружня атмосфера. Звісно, діти в будь-якій школі дражняться, мабуть, і школа з інклюзивним навчанням не буде винятком. Потрібно обговорювати прецеденти відкрито, так, щоб той, хто постраждав, отримав підтримку, і весь клас зрозумів значення цього.

Вчителі не знають, як навчати дітей з інвалідністю.

- Вчителі використовують індивідуальний навчальний план як інструмент, за допомогою якого вони надають учням знання, що знадобляться їм у житті. Деякі діти засвоюють матеріал повільніше від інших. Вчителі повинні намагатися враховувати індивідуальні особливості учнів так, щоб матеріал був зрозумілим. Розуміння того, що інвалідність – це одна із особливостей людини, надає можливість педагогові правильно спланувати навчальний процес.

Якщо в класі є учні з інвалідністю, то рівень викладання знижується.

- При інклюзивному підході виграють усі учні, оскільки такий підхід робить навчання більш індивідуальним. Коли вчитель планує урок, йому потрібно враховувати особливі потреби всіх своїх учнів. Наприклад, завдання на уроці літератури для кожного учня може бути різним: хтось зможе написати твір на кілька сторінок, хтось вірш, хтось зробити усне повідомлення. Звісно, знання учня повинні відповідати основним вимогам та стандартам програми, але досягти необхідного рівня можна різними методами.

Інклюзивні школи – гарна ідея, але її важко реалізувати.

- Якщо від початку планувати діяльність згідно з принципами інклюзивного навчання, то людські та фінансові витрати будуть незначними. Ні директор, ні вчитель не зможуть самостійно впроваджувати ідею інклюзивної освіти. Це робота команди фахівців – педагогів, дирекції школи, спеціалістів управлінь освіти та ПМПК, громадських організацій, батьків, які об'єднують свої зусилля для створення школи для всіх.

✉ ОСНОВНІ ПЕРЕКОНАННЯ, ЯКІ ВЛАСТИВІ ІНКЛЮЗИВНОМУ НАВЧАННЮ

- Кожен має право на освіту. Усі діти можуть вчитися.
- Кожен може зіткнутися з труднощами у навчанні у певних сферах або у певний час. Кожен потребує допомоги в процесі навчання.

- Школа, вчитель, сім'я і суспільство несуть основну відповідальність за сприяння у навчанні.
- Людські відмінності та цінності збагачують суспільство. Дискримінаційне ставлення та поведінка повинні піддаватися критиці.
- Потрібно готувати дітей до життя у інклюзивному суспільстві, якому властива толерантність і яке приймає різноманіття.
- Учителі не повинні впроваджувати інклюзивне навчання самотійно, вони потребують постійної підтримки в отриманні додаткових знань.
- Освіта починається від народження. У ранньому дитинстві освіта особливо важлива, але вона не закінчується в зрілому віці – цей процес триває все життя.

ШКОЛА З ІНКЛЮЗИВНИМ НАВЧАННЯМ

Визнає різноманітність культур та відмінностей. Сучасна школа повинна виховувати та навчати дітей, які належать до різних етнічних груп та культур, які говорять різними мовами, мають різні можливості, інтереси тощо. Школа, враховуючи ці відмінності, не повинна обмежуватися одним підходом до всіх дітей. Учні мають засвоювати загальноосвітню програму, але кожен робить це в індивідуальній манері та з різними успіхами.

Забезпечує доступ до знань, навичок та інформації. Це збільшує шанси, надає більшу свободу дій, вибору кожному учню.

Зберігає індивідуалізацію процесу навчання. Діти навчаються по-різному. Учитель використовує різні підходи та методи, але їх об'єднує персоналізація процесу навчання відповідно до індивідуальних потреб, можливостей, цілей і методів. Інклюзивна школа завжди надає учням можливість досягти більш високих результатів та покращити свої знання.

Передбачає співпрацю різних фахівців. Жоден викладач не може самотійно працювати, навчаючи велику кількість дітей з особливими потребами. Йому потрібна допомога різних фахівців, як в школі, так і за її межами. Співпраця з організаціями щодо забезпечення учнів медичними та соціальними послугами є дуже важливою для школи з інклюзивним навчанням. Залучення всіх зацікавлених організацій може стати додатковим джерелом ресурсів для підсилення ефективності навчання кожного учня. Сім'ї учнів, громадськість, вчені, фахівці з державних структур повинні працювати разом для того, щоб вирішувати проблеми та покращувати умови навчання.

ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ

Якщо педагог зможе визначити особливості засвоєння матеріалу кожною дитиною, він зможе організувати середовище так, щоб усі учні проявили свої можливості у засвоєнні знань.

Відомо, що є діти, яким важко читати, важко займатися фізкультурою, а інші речі їм даються легше, ніж їхнім одноліткам. Коли рівень труднощів у сприйнятті матеріалу досягає якоїсь позначки, традиційна система навчання починає «навішувати ярлики». Саме тому необхідно зосередитися на труднощах та умовно поділити дітей на групи. Зазвичай вважають, що така система ґрунтується на негативній інтерпретації відмінностей. Але можна використати і позитивну інтерпретацію, якщо поглянути на відмінність як на індивідуальний дар дитини, і тоді її можна використати для оптимізації процесу засвоєння матеріалу.

► **Фактори навколишнього середовища**

(звук, освітлення, температура, формальна або неформальна атмосфера)

Дослідження показують, що фактори навколишнього середовища мають значення приблизно для 40% учнів. Учителі та батьки можуть пристосувати звук, освітлення і температуру так, щоб дітям було зручно вчитися. Наприклад, одні діти під час роботи бажають чути деякий фоновий шум, іншим краще в тиші, ще інші вчать уроки слухаючи музику або сидячи перед телевізором. Ви цього не сприймаєте, але вони вчать так. Це і є відмінності.

► **Емоційні чинники**

(мотивація, наполегливість, відповідальність)

Без позитивної емоційної атмосфери в класі навчання навряд чи йтиме позитивно, причому є діти, для яких це має особливо велике значення. Усвідомити той факт, що різні учні по-різному підходять до тієї самої навчальної ситуації, важко, але обов'язок учителя планувати свої підходи так, щоб емоційний стан дитини став фактором успішного засвоєння матеріалу.

► Соціальні фактори

(робота в парах, в командах, в групах, індивідуальна робота або робота, що спрямовується дорослими)

У нашому суспільстві дітей віддають до дитсадочка, а потім до школи, де вони проводять разом з іншими дітьми багато часу. Для нашого суспільства вважається нормальним, щоб дітей навчали в неоднорідному соціальному середовищі під постійним керівництвом незнайомих дорослих-педагогів.

На успішність школярів, безсумнівно, впливають їхні соціальні переваги. Сьогоднішній акцент на кооперацію в процесі навчання, на групову роботу над проектами та на інші підходи, які мають соціальну спрямованість, створює можливості для соціального співробітництва, розвитку лідерських якостей і взаємозалежності. Досвід підкаже вам, наскільки різноманітними або наскільки постійними повинні бути умови, в яких той чи інший учень зможе працювати оптимальним чином.

► Психологічні фактори

(стиль мислення, внутрішній або зовнішній контроль)

Тут є питання, на які варто звернути увагу. Що характерно для дитини: цілісний або аналітичний підхід, імпульсивний або рефлексивний тип мислення, домінування лівої чи правої півкулі. Для деяких учнів природно освоювати новий матеріал, йдучи від цілого до часткового, для деяких краще просуватися вперед крок за кроком. Одні діти відразу кидаються виконувати завдання, інші, перш ніж почати працювати, намагаються зрозуміти, як підійти до роботи. Деякі люблять факти і цифри, слова і деталі. Деякі музику, живопис, рух у просторі та часі. Знання цих особливостей учнів допоможе вам так організувати умови для засвоєння матеріалу, щоб вони підходили їх особливостям сприйняття інформації.

📖 НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Розмірковуючи про включення учнів з особливими потребами до класу, багато вчителів замислюються над тим, скільки додаткового часу це займе.

Варто поставити собі два питання, що стосуються розподілу часу:

- Як задовольнити потреби конкретного учня, будучи при цьому справедливим стосовно інших?
- Як виділити час на складання індивідуального плану, на зустрічі з іншими фахівцями і батьками?

ДОСВІД ІНШИХ ПЕДАГОГІВ

Учителі, застосовуючи індивідуальний підхід, повинні задовольняти освітні потреби учнів. Якщо вони бачать, що дитина прагне вчитися, вони з готовністю їй допомагають. Багатьом здається, що потрібно так допомагати учневі, щоб він став вчитися краще, ніж раніше, та навіть наздогнав своїх однокласників у освоєнні шкільних предметів, у розвитку соціальних навичок.

Нерідко таке бажання виливається в дуже інтенсивну допомогу дитині, надаючи яку педагог витрачає більше часу на цього учня, ніж на інших. Це помилка. Вчитель не може витрачати свій час на учнів непропорційно, це буде «нечесно» стосовно інших дітей. Він може допомогти учневі з особливими потребами отримати знання і отримати навички, але позбавити учня «проблем» – не в змозі.

Усі ми вчимося відповідно до своєї здатності вчитися і з тією швидкістю, яка нам властива. Ми знаємо, що дітям з особливими потребами важче вчитися, ніж іншим, з тієї чи іншої причини. Чому ж тоді ми вважаємо, що нам слід вимагати від них більшої віддачі при навчанні, і думаємо, що таким чином вони зможуть багато чого освоїти швидше?

Таких дітей потрібно вчити, рухаючись у тому темпі, в якому вони здатні сприйняти і запам'ятати нову інформацію та продемонструвати вам, що вони навчилися того, що ви їм пояснювали. Вчитель не в змозі змусити учнів навчитися більше того, на що вони здатні. Буде краще, якщо вчитель вирішить, скільки часу він зможе витратити на своїх учнів, і розподілить його рівномірно.

Якщо у класі є учень, на якого потрібно витрачати більше часу, ніж вчитель може собі дозволити, слід скористатися допомогою асистента вчителя, волонтера або однокласника. Це не означає, що вчитель повинен покласти на них відповідальність за планування занять і навчання цієї дитини. Ця відповідальність лежить на вчителеві, хоча він може розділити її з кимось ще.

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ В КЛАСІ ВІДПОВІДНО ДО ПОТРЕБ УЧНІВ

- Забезпечення незрячих дітей, дітей з ослабленим зором альтернативними підручниками та навчальними матеріалами, які надруковані шрифтом Брайля, великим шрифтом або розміщені на електронних носіях.
- Забезпечення підручниками більш простими для читання (для дітей з розумовими порушеннями).
- Надання короткого змісту розділів підручника.
- Забезпечення цікавим матеріалом для сприйняття інформації більш високого рівня складності.
- Використання маркерів для виділення важливої інформації.
- Забезпечення двома комплектами підручників (для шкільних та домашніх завдань).
- Використання карток для запису головних тем.
- Надання учням списку питань для обговорення перед початком читання тексту.
- Скорочення завдань, пов'язаних з відпрацюванням каліграфії.
- Альтернативні завдання на заміну вправ з каліграфії – ліплення, малювання тощо.
- Маркування завдань у підручниках.
- Забезпечення зворотного зв'язку щодо кожного завдання.
- Можливість представити виконане завдання спочатку малій групі.
- Надання завдань, альтернативних великим письмовим завданням. Наприклад, зробити усне повідомлення з теми.
- Відсутність у класі відволікаючих предметів. Наприклад, мобільного телефону.
- Забезпечення персональним комп'ютером для виконання письмових робіт дітей, яким важко писати (наприклад, учнів з ДЦП, незрячих).
- Забезпечення достатнього простору між партами (відповідно до норм ДБН), особливо коли в класі є діти, які пересуваються на колясці.
- Поетапне роз'яснення завдань.
- Повторювання учнями інструкцій з виконання завдань.
- Забезпечення аудіовізуальними технічними засобами навчання.
- Зміна видів діяльності.
- Надання додаткового часу для завершення завдання.
- Використання листків із завданнями, які потребують мінімального заповнення.
- Використання вправ з пропущеними словами/реченнями.
- Забезпечення учнів копією конспекту теоретичного матеріалу.
- Забезпечення учнів друкованою копією завдань, які пишуться на дошці.

Творчі заняття з малювання (м. Вінниця)

ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ

- Використання індивідуальної шкали оцінок відповідно до успіхів та затрачених зусиль.
- Оцінка за кожний день з метою виведення оцінки за четверть.
- Акцентування уваги на гарних оцінках.
- Дозвіл переробити/перескласти завдання, з яким учень не впорався.
- Повторне оцінювання вже перероблених завдань.

ПОВЕДІНКА

- Організація навчального дня.
- Розподіл учнів парами так, щоб один міг показати приклад іншому.
- Звести до мінімуму покарання за невиконане завдання – орієнтуватися більше на позитив, ніж на негатив.
- Складання індивідуальних планів із залученням фахівців, батьків.
- Надання можливості учневі (дитині з певними порушеннями) покинути клас та, за потреби, усамітнитися в «тихому місці», яке спеціально для цього відведене.
- Знання про зміни у поведінці, які попереджають про необхідність застосування медикаментозних засобів або вказують на перевтому учня.
- Забезпечення допомоги/супроводу при переміщенні.

📌 ЯК ЗАБЕЗПЕЧИТИ РОЗУМНЕ ПРИСТОСУВАННЯ

- Переконайтеся, що діти, які користуються інвалідною коляскою, милицями, тростинками, ходунками, мають достатньо місця в класі, щоб мати доступ повсюди.
- Переконайтеся, що діти з порушенням зору, незрячі, ті, що не чують, сидять у класі за партами в такому місці, де вони повністю беруть участь у діяльності.
- Переконайтеся у тому, що діти, які мають труднощі у навчанні, можуть брати участь в іграх, а також використовувати всі можливості навчання.
- Переконайтеся, що всі діти з різними медичними проблемами, яким потрібно їсти, пити або ходити в туалет частіше ніж іншим, можуть це робити не відчуваючи себе некомфортно.
- Якщо дітям важко сконцентруватися або сидіти спокійно через невидиму інвалідність (наприклад, аутизм або недостатність уваги через гіперактивність), дозвольте їм зайнятися тим, чим вони хочуть, навіть якщо група дітей робить щось інше.
- Переконайтеся, що учні, яким важко писати, мають необхідні технічні засоби.
- Переконайтеся, що парти/столи відповідають потребам усіх учнів.

Приклад розумного пристосування. Дане пристосування допомагає учням з порушенням опорно-рухового апарату скористатися послугами шкільного автобусу на рівні з іншими школярами (м. Львів).

ЯК ОБГОВОРЮВАТИ ПИТАННЯ ІНВАЛІДНОСТІ З ДІТЬМИ В КЛАСІ

- Порівняйте слово «інвалід» та «людина з інвалідністю» для обговорення ставлення суспільства до людей з інвалідністю.
- Розмова про питання інвалідності повинна стати частиною загального обговорення відмінностей (національності, статті, релігії, культури).
- Включайте питання «інвалідності» до навчальних планів. Наприклад, на уроках історії використовуйте матеріал про ветеранів війни, які отримали інвалідність, але продовжували служити в армії, працювати. На уроках малювання можна використовувати матеріали про відомих художників, скульпторів, які мали інвалідність. На уроках математики можна давати завдання складання пропорції розмірів, необхідних для побудови пандусу.
- Не забороняйте дітям ставити запитання про можливості людей з інвалідністю.
- Переконайтеся, що ви не говорите про інвалідність як про нещастя.
- Створіть таку атмосферу, щоб діти змогли вільно висловлювати свої думки.

ВАЖЛИВІСТЬ СПІВПРАЦІ БАТЬКІВ, ВЧИТЕЛІВ ТА ФАХІВЦІВ

У процесі впровадження інклюзивного навчання можуть бути задіяні вчителі, батьки, громада, шкільна адміністрація, органи управління освіти, соціального захисту, заклади профтехосвіти, вищі навчальні заклади, підприємства у сфері освіти та ін.

Учителі та батьки відіграють ключову роль у підтримці всіх аспектів процесу інклюзивного навчання. Згідно з чинним законодавством усі рішення, що стосуються дітей, повинні прийматися лише за участі батьків і самих дітей. Саме вони приймають остаточне рішення щодо обстеження і діагностування дитини, а також надання їй індивідуальної допомоги.

Якщо вчитель прагне досягти успіху у своїй роботі, йому необхідно постійно інформувати батьків про плани, успіхи та проблеми їхньої дитини. Результати практичної роботи громадських організацій щодо впровадження інклюзивної освіти в Україні говорять про те, що негативне ставлення адміністрацій шкіл, вчителів і батьків є основним бар'єром для запровадження інклюзивного навчання, – діти не відчують упередження до тих пір, доки його не виявляють дорослі. Позитивне ставлення вчителів до інклюзивного навчання значною мірою залежить від досвіду роботи з учнями, які вважаються «важкими», і бажання з ними працювати, педагогічної

освіти, застосування новітніх методик, наявності «підтримки» з боку між-дисциплінарної команди та ін.

Завдяки зусиллям вчителя, асистента вчителя та інших фахівців, а також впливу самого оточення, діти розвиваються та змінюються, що може не завжди одразу сприйматися батьками. Тому дуже важливо, щоб батьки працювали у безпосередньому контакті з вчителем і знали мету його дій.

Передусім батьки мають брати участь у розробці індивідуального плану навчання дитини. План готується на зустрічах батьків, вчителів і фахівці. Він повинен включати навчальні цілі та завдання, заняття, які мають проводитися у класі та вдома, індивідуальні види допомоги, які надаються спеціальними закладами, та методи оцінювання результатів.

Усі діти, без винятку, можуть вчитися, проте не всі діти вчаться однаково: мають однаковий навчальний рівень і потребують однакового часу для вивчення певного матеріалу. Навчання – це індивідуальний процес. Те, що є ефективним для однієї дитини, може бути непридатним для іншої. Лікарський діагноз щодо наявності певних функціональних порушень не надає достатньо інформації для визначення та планування індивідуальних потреб дитини.

Індивідуальні освітні потреби – це:

- визначення поточних потреб і навичок;
- пошук і розробка індивідуальних цілей і завдань для дитини;
- пошук найкращого навчального середовища;
- створення індивідуальних навчальних планів.

Для визначення освітніх потреб дітей з інвалідністю вчитель має:

- поговорити з дитиною;
- простежити, як працює дитина у класі;
- оцінити здібності з базових предметів, таких як математика, читання тощо.

📁 ДЛЯ ЧОГО ПОТРІБНЕ ОЦІНЮВАННЯ?

Оцінювання допомагає визначити індивідуальні потреби дитини. Деякі діти мають труднощі з навчанням лише певний час і тому потребують короткострокової допомоги. Проте часом спеціальні потреби стають «довічними» потребами. Але варто врахувати, що вони можуть змінюватися залежно від оточення й особливостей розвитку.

Багато інших факторів можуть впливати на освітні потреби дитини. Для цього важливо, щоб команда педагогів постійно зустрічалася, обмінювалася думками й обговорювала ці фактори та належним чином коригувала навчальні програми дитини. Після того, як батьки надають згоду школі на застосування певних освітніх програм, план оцінювання вважається затвердженим.

Залежно від потреб дитини до процесу оцінювання може залучатися ціла низка фахівців, таких як вчитель, лікар, логопед, психолог, педіатр та інші спеціалісти. Це необхідно для того, щоб оцінити різні сфери розвитку дитини: так, наприклад, психолог оцінює когнітивний рівень та потенціал дитини; вчитель оцінює навчальні навички дитини.

Класний керівник має повідомити батькам, які спеціалісти залучені й що саме кожний з них має оцінювати. Існує багато інструментів та методів для визначення навчального/когнітивного, соціального, емоційного, комунікативного та/або поведінкового рівнів розвитку дитини та її потреб. Вибір і розробка інструментарію та методики оцінювання розвитку та потреб дитини вимагають співпраці фахівців та батьків: на етапі збору повної та правдивої інформації, що відображає зростання та розвиток дитини.

Оцінювання також може здійснюватися для того, щоб:

- визначити, чи дійсно дитина має особливі освітні потреби;
- визначити сьогоденні можливості, потреби і навички дитини;
- визначити, як саме особливі освітні потреби впливають на здатність дитини навчатися і перебувати в школі;
- визначити необхідні програми та послуги, які відповідають індивідуальним потребам дитини.

ЩО ТАКЕ ЕФЕКТИВНА НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА?

Ефективна навчальна програма:

- ґрунтується на індивідуальних потребах дитини;
- є спланованою і дієвою, належно відрегульованою до потреб дитини;
- є інклюзивною, що дозволяє дитині у повній мірі освоювати шкільну програму і брати участь у шкільному житті;
- є узгодженою з оточенням.

Рельєфна поверхня глобусу та написи шрифтом Брайля роблять цей наочний матеріал доступним для всіх дітей, у тому числі для учнів з порушеннями зору.

Необхідні передумови співпраці вчителів з батьками:

- чітко налагоджений зв'язок «вчитель-батьки»;
- батьки мають чітко знати, що відбувається з їхньою дитиною в школі.

Батьки повинні постійно пам'ятати про те, що однією з основних причин ізоляваності дитини з особливими потребами від суспільства є їхня власна батьківська невпевненість та тривога за результати спілкування своїх дітей з однолітками.

НАЛЕЖНЕ ПЛАНУВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ВКЛЮЧАЄ

Диференційованість

Учителі запроваджують програму, яка відповідає різноманітним освітнім потребам дітей шляхом диференційованого процесу навчання. Це означає, що вчителі часто варіюють методики та підходи викладання матеріалу як протягом уроку, так і під час оцінювання успіхів дитини.

Адаптація

Означає зміни в процесі викладання, навчальному матеріалі, призначенні та результатах. Адаптація застосовується у випадках, коли дитина повністю сприймає цілі й завдання загальної навчальної програми, проте потребує додаткового обладнання або додаткових пояснень чи спрямувань. Наприклад, діти з ДЦП не можуть писати і потребують комп'ютера для виконання письмових завдань. Діти з порушенням зору повинні забезпечуватися відповідними посібниками, навчальними матеріалами зі збільшеним шрифтом.

Модифікація навчальної програми

Іноді діти з когнітивними освітніми проблемами не можуть опанувати загальноосвітню програму, навіть за певної адаптації. У таких випадках вчителі вдаються до модифікації програми, змінюючи кількість предметів, кінцевий результат відповідно до освітніх потреб дитини. Дуже важливо, щоб педагогічний колектив у співпраці з батьками дійшов згоди про те, що саме і яким чином має бути змінено (модифіковано) в програмі.

Індивідуалізація навчальної програми

Діти зі значними когнітивними порушеннями потребують не модифікованої, а індивідуалізованої програми навчання відповідно до їх особливих когнітивних потреб. Індивідуалізована програма базується на розвитку пізнавально-функціональних академічних навичок, комунікативних навичок, соціально-поведінкових навичок, моторних навичок та навичок, які допомагають обслуговувати себе.

ІНДИВІДУАЛЬНА ПРОГРАМА НАВЧАННЯ

Індивідуальне планування навчального процесу дитини з особливими потребами – це робота команди вчителів, батьків та, за потреби, інших фахівців (психологів, логопедів, реабілітологів тощо). Визначивши та оцінивши освітні потреби дитини, вчитель розробляє Індивідуальний навчальний план, залучивши до цього батьків, що сприяє належному розумінню батьками освітніх потреб їхньої дитини та чіткому усвідомленню того, що саме такий підхід, такі методики і форми навчання є найкращими для їхньої дитини.

Індивідуальний навчальний план розробляється для учнів, котрі потребують модифікації або індивідуалізації навчальної програми. Більшість Індивідуальних навчальних планів розробляються для учнів, котрі потребують підтримки розвитку навчальних та когнітивних навичок.

ОСНОВНІ КОМПОНЕНТИ ІНДИВІДУАЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ПЛАНУ

Всі Індивідуальні навчальні плани, без винятку і безвідносно до особливих індивідуальних потреб дитини, містять загальні компоненти:

- загальну інформацію про дитину;
- рекомендації ПМПК про здібності й потреби дитини;
- цілі та задачі навчання дитини;
- очікувані результати;
- навчальні методи, матеріали і стратегії;
- список вчителів та інших спеціалістів, відповідальних за впровадження плану;
- предмети і розклад уроків;
- розклад проведення оцінювання успішності дитини.

ЕТАПИ РОЗРОБКИ ІНДИВІДУАЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ПЛАНУ:

- збір і ознайомлення з інформацією щодо дитини;
- вибір освітнього напрямку;
- написання плану;
- запровадження і оцінювання плану.

Ці чотири етапи можуть опрацьовуватися як окремо, так і одночасно, залежно від індивідуальних потреб дитини. Батьки дитини мають залучатися на всіх чотирьох етапах розробки.

ЕТАП 1: ЗБІР І ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ІНФОРМАЦІЄЮ ЩОДО ДИТИНИ

Батьки надають інформацію щодо дитини за такою загальною схемою:

- цілі і прагнення вашої дитини;
- особливості дитини;
- інтереси, здібності, бажання;
- сильні сторони і потреби;
- родина і елементи виховання дитини в сім'ї, що впливатимуть на навчальний процес;
- стан здоров'я і особливі потреби (необхідна допомога).

ЕТАП 2: ВИБІР ОСВІТЬОГО НАПРЯМКУ

На цьому етапі окреслюються пріоритети, які допоможуть педагогічному колективу визначити, що буде найважливішим для засвоєння дитиною впродовж кожного навчального року. При визначенні пріоритетів вчителі керуються інформацією, отриманою на попередньому етапі.

Для визначення пріоритетів колектив спеціалістів має:

- скласти список освітніх потреб дитини;
- розподілити ці потреби за значущістю;
- виокремити найважливіші освітні потреби дитини на навчальний рік.

Для визначення найважливіших освітніх потреб батьків запитують:

- Чи володіє ваша дитина цією навичкою/вмінням зараз?
- Чи потрібна ця навичка/вміння для подальшого навчання?
- Чи допоможе ця навичка/вміння вашій дитині стати більш незалежною?
- Чи відповідає поставлена мета віку та рівню розвитку вашої дитини?
- Скільки часу потребує дитина для засвоєння певної навички?
- Наскільки потрібно буде ця навичка/вміння вашій дитині в іншому оточенні?

ЕТАП 3: НАПИСАННЯ ПЛАНУ

Цілі та задачі показують, що саме і за який проміжок часу має опанувати дитина в межах шкільного навчального року. Цілі та задачі зазвичай визначаються для кожного предмета окремо (мова, математика, праця тощо) і мають функціональне спрямування: спілкування, самообслуговування, поведінка, розвиток моторики, розвиток соціальних навичок тощо.

ЕТАП 4: ЗАПРОВАДЖЕННЯ І ОЦІНЮВАННЯ ПЛАНУ

Цей етап стосується процесу розвитку дитини. Педагогічна команда визначає специфічні завдання дитини і критерії їх досягнення/виконання. Навчальні й оцінювальні стратегії запроваджуються у практику. Педагогічна команда переглядає зміст Індивідуального навчального плану на відповідність до розкладу уроків (загального чи індивідуального) для щоденної перевірки успішності дитини.

Команда складає план оцінювання та графік коригування навчальної програми впродовж навчального року. Під час оцінювальних зустрічей педагогічна команда обговорює навчальний прогрес дитини згідно з Індивідуальним навчальним планом. За потреби до Індивідуального навчального плану вносяться певні зміни. Батькам дуже важливо бути присутніми на таких зустрічах.

Таким чином вони будуть належно поінформовані про навчальні успіхи дитини і братимуть участь у подальшому плануванні її навчання. Раз на рік, наприкінці поточного навчального року, педагогічна команда збирається для перегляду Індивідуального навчального плану і його затвердження на наступний рік. При плануванні навчального процесу на наступний рік враховуються здобутки дитини за попередній навчальний рік.

ЩО Є ЗАПОРУКОЮ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ПЛАНУ?

- Залучення батьків у якості активних і рівноправних членів педагогічної команди.
- Детальне планування навчального процесу на кожний день.
- Чіткий розподіл обов'язків: хто саме відповідає за щоденне навчання дитини, а хто за узагальнення і оцінювання результатів.

- Коригування плану відповідно до медичних звітів і рекомендацій щодо стану здоров'я дитини.
- Індивідуальний план має бути «живим» – постійно змінюватися відповідно до особистих обставин дитини і її прогресу у навчанні.

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ (ІКТ) У ПРОЦЕСІ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Використання ІКТ у процесі впровадження інклюзивного навчання має велике значення для багатьох дітей з особливими потребами, адже надає їм та вчителям можливість проводити широке коло заходів в межах навчальної програми та сприяє рівності можливостей.

Для цього необхідно:

- формувати на всіх рівнях освітню політику, яка базувалася б на застосуванні ІКТ як одного з факторів впровадження інклюзивного навчання;
- виховувати інклюзивне та позитивне ставлення до застосування технологій для навчання;
- враховувати специфіку командної роботи фахівців;
- долати поведінкові бар'єри з боку викладачів, батьків, адміністрації шкіл, а саме розвіювати страх, стереотипи щодо застосування ІКТ;
- на постійній основі здійснювати навчання учителів та надання їм допомоги щодо застосування ІКТ для дітей з особливими потребами;
- забезпечувати школи необхідними сучасними технічними ресурсами;
- забезпечувати індивідуальний підхід до учнів з особливими потребами у використанні ІКТ, враховуючи їхні індивідуальні характеристики;
- розробляти навчальну програму, яка б від початку відповідала потребам найбільшої кількості учнів (універсальний дизайн).

Доступність ІКТ для освіти включає:

- традиційні види технологій: комп'ютери, веб-браузери, текстові процесори, електронні дошки, мобільні телефони з вбудованими функціями підвищення доступності;
- допоміжні технології, такі як аудіофони, програми для читання екрану, адаптовані клавіатури, додаткові комунікаційні пристрої й т.п.
- доступні носії та формати, такі як відеоматеріали із субтитрами, система доступної цифрової інформації та ін.

Як працювати з дітьми з особливими освітніми потребами: практичні поради

Впровадження інклюзивного навчання – це процес, який вимагає перетворень як на рівні всієї системи освіти, так і на рівні навчального закладу. Іноді сприйняти дуже важко, оскільки це призводить до необхідності переосмислення концептуальних поглядів.

Основна відповідальність за учнів, їхнє повсякденне навчання та його результати покладається на вчителя школи. Але необхідно усвідомлювати, що без належних знань та «підтримки» (тих базових засобів, які виходять за межі можливостей вчителя) вчитель не зможе досягти необхідних результатів. У даному розділі надаються деякі загальні поради вчителям та адміністрації шкіл щодо роботи з дітьми з певними функціональними порушеннями.

КОЛИ У КЛАСІ НАВЧАЮТЬСЯ ДІТИ З ЦЕРЕБРАЛЬНИМ ПАРАЛІЧЕМ

Дитячий церебральний параліч (ДЦП) – це захворювання центральної нервової системи, при якому відбувається ураження одного (або декількох) відділів головного мозку, у результаті чого розвиваються непрогресуючі порушення рухової та м'язової активності, координації рухів, функцій зору, слуху, а також мови і психіки.

Щоб виховати дитину як особистість, максимально адаптовану до незалежного життя у суспільстві, незважаючи на її функціональні порушення, потрібно засвоїти і керуватися двома правилами ефективної роботи:

1. У кожної дитини є індивідуальний діапазон доступних можливостей, при ретельному вивченні якого можна підібрати найбільш адекватне навантаження.
2. Гарного результату можна досягти лише у тому випадку, якщо спиратися на грані можливого, а не оглядатися на минулі поразки. Запорука успіху – це планомірна, терпляча і цілеспрямована робота.

Для успішної організації навчального процесу учнів із церебральним паралічем учителям необхідні знання щодо особливостей їхнього психофізичного розвитку, а також стосовно типових труднощів, зумовлених характером порушення, які спостерігаються під час опанування навчального матеріалу. Ці знання можуть стати у нагоді вчителям та адміністрації шкіл під час планування навчального року, дизайну кабінету, підготовки навчальних матеріалів, розміщення за партами та навчальної діяльності загалом.

У дітей з ДЦП можуть бути наявні будь-які з цих симптомів:

- Порушення мовлення.
- Нескоординованість рухів.
- Судоми/напади.
- Нестриманість.
- Загальний та м'язовий біль.
- Довільне виділення слини.
- Відхилення розвитку.
- Важкість у засвоєнні матеріалу.
- Ураження слуху.
- Ураження зору.
- Приступи задухи.
- Підвищений рівень непередбачуваних ситуацій за причини недостатнього контролю за м'язовою діяльністю та обмеженої мобільності.
- Довільні рухи уражених частин тіла, включаючи кінцівки, тулуб, обличчя та шию.
- Збільшена чутливість до дотиків.
- Підвищена чутливість до виникнення важких захворювань (наприклад, запалення легень).

Удосконалення шляхів соціалізації дітей з церебральним паралічем є одним з головних педагогічних завдань. Сприйнятливості особистості до виховних впливів забезпечується наявністю достатнього рівня розвитку її свідомості, почуттів, характеру та навичок поведінки.

До початку навчання вчителю необхідно провести докладну бесіду з батьками про уподобання дитини, її інтереси, улюблені заняття, ігри,

з'ясувати, які рухові навички у неї розвинені, і під час якої діяльності вона їх активізує.

Учень з церебральним паралічем отримує значну підтримку завдяки змінам, запропонованим учителем у звичайному навчальному класі. Пам'ятаймо про те, що діти з церебральним паралічем та обмеженою мобільністю, навчаючись у звичайному класі, отримують чимало від соціальної взаємодії.

ЯК ДОПОМОГТИ УЧНЯМ З ЦЕРЕБРАЛЬНИМ ПАРАЛІЧЕМ

Спробуйте скористатися порадами з надання підтримки таким учням:

- Підготуйте інших учнів до того, що з ними разом навчатиметься учень з церебральним паралічем (його особливості, потреби, захоплення).
- Розкажіть учням в класі про будь-яке спеціальне обладнання, яким користуватиметься учень; переконайтеся у тому, що вони зрозуміли, що спеціальне обладнання – це не іграшка.
- Для допомоги можете «призначити» відповідальних однокласників.
- Створіть такий дизайн кабінету, який би не перешкоджав мобільності учня в інвалідній колясці.
- Переконайтеся у тому, що підлога рівна й на ній відсутні килими чи будь-які підвищення поверхні, які можуть зашкодити руху дитини в інвалідній колясці.
- Внесіть необхідні зміни в навчальний процес, наприклад, виділяйте більше часу для виконання певних завдань.
- Працюйте над розвитком навичок вербальної комунікації, використовуючи рольові ігри.
- Пропонуйте допомогу учню, але допомагайте, лише якщо він погодиться/попросить про допомогу.
- Знайдіть інші шляхи спілкування, якщо мобільність учня значно обмежена. Наприклад, подумайте чим можна замінити підіймання рук.
- У період навчання грамоти діти, які не можуть писати, можуть виконувати завдання на магнітній дошці чи на комп'ютері. Такий підхід допомагає вчителю перевірити знання учня, а учневі розвивати моторику верхніх кінцівок.
- Під час переходу від завдання до завдання давайте трохи часу на перепопочинок і повторюйте зміст завдання кілька разів, звертаючи увагу на складні місця.

- Забезпечте наявність необхідних спеціальних адаптованих пристосувань, наприклад, таких, що допомагають утримати у руці ручку/олівець, зошити у косу лінію для письма, комп'ютер, планшет.
- Переконайтеся у тому, що учня залучають до соціальної діяльності, вечірок, зібрань та іншої групової діяльності.
- Дозволяйте учню, за потреби, виконання «стретчингових рухів» (рухів на розтягнення м'язів).
- Проводьте руханки на перерві, вправи для зняття втоми очей, вправи на розвиток сенсорики.
- Задля безпеки учень має сидіти за партою, яка розташована близько до виходу.

Варто зауважити, що якщо дитина має ще й порушення слуху та зору, то необхідно вживати додаткових заходів, які будуть наведені в інших розділах.

КОЛИ У КЛАСІ НАВЧАЮТЬСЯ ДІТИ З ЕПІЛЕПСІЄЮ

Протягом тривалого часу епілепсія розглядалася як одне захворювання. В сучасному розумінні епілепсія – група різних захворювань, основним проявом яких є епілептичні напади. Діагноз «епілепсія» може бути встановлений лише в тому випадку, якщо у дитини було два чи більше епілептичних приступи, які виникли без чітких провокуючих факторів.

У даний час відомо понад 40 різних форм епілепсії, які відрізняються віком початку захворювання, клінічними проявами і прогнозом. 70-80% випадків захворювань епілепсії добре піддаються лікуванню, деякі форми самостійно припиняються без терапії у віці 13–15 років.

Епілептичні напади можуть проявитися у людини в будь-якому віці. Найчастіше вони зустрічаються у дітей до 15 років, приблизно половина всіх випадків, які трапляються протягом життя, припадають на цей вік. І саме в цей період життя дитина має відвідувати дитсадок та школу і підлягає соціалізації.

Учитель, у класі якого навчається учень з епілепсією, має розуміти, як епілепсія впливає на навчальні можливості дитини, її поведінку та соціальну взаємодію. Багато дітей з епілепсією не можуть контролювати свої симптоми, навіть якщо вони вживають лікарські засоби. Крім того, протиепілептичні лікарські засоби можуть також впливати на пам'ять, навчальні можливості та поведінку. Тому викладач має бути ознайомлений з особливостями даного порушення здоров'я.

📌 ФАКТИ СТОСОВНО ЕПІЛЕПСІЇ

У дітей з епілепсією можуть виникнути два основні види приступів:

1. Тоніко-клонічні (значні) приступи. Важкі напади, що тривають кілька хвилин і внаслідок яких можуть виникнути конвульсії, крики, випадкові рухи тіла, важкість дихання, проблеми з сечовим міхуром, втрата пам'яті та навіть втрата свідомості.

2. Малі (тимчасові) епілептичні приступи. Невеличкі напади, які можуть мати місце декілька разів на день. Вони відбуваються протягом кількох секунд та інколи навіть непомітні, але спричиняють незначні судоми, несвідомий погляд у одну точку, кругові рухи очних яблук тощо.

У більшості дітей хворих на епілепсією приступи настають раптово і неочікувано. У певних випадках за пару годин до приступу спостерігається нервовість, головний біль, запаморочення.

У різних учнів виникають різні види приступів, але зазвичай спостерігаються такі їх прояви: раптове падіння, втрата свідомості, крик, відкриття та відведення очей вгору чи в бік, напруження кінцівок, сон після приступу, симетричне сіпання кінцівок чи м'язів обличчя та тіла, різке раптове падіння, короткострокове завмирання, раптова зупинка мови чи рухів, шум у вухах, невимушений поворот голови в бік та інші.

Діти з епілепсією інколи стикаються з «містичним світлом/аурою» – свого роду попередженням про наближення приступу, що може сприяти ефективнішому реагуванню вчителя на нього. Як правило, аура має дуже короткостроковий характер і продовжується декілька секунд. Залежно від характеру відчуттів, аури поділяються на:

- **соматосенсорні** (поколювання, відчуття неможливості рухів у кінцівках);
- **зорові** (раптова короткострокова втрата зору, плями різного кольору, образи людей, тварин перед очима, зміна сприйняття форми та величини оточуючих предметів);
- **слухові** (дзвін у вухах, сторонні голоси, музика, скрип);
- **смакові** (відчуття будь-якого смаку в роті – солоного, гіркого, кислого, солодкого);
- **епігастральні** (відчуття «метеликів», «збивання вершків» у верхній частині живота);
- **психічні** (раптове відчуття страху, тривоги, відчуттів, які виникали в минулому).

Загальні знання вчителя про особливості даного порушення здоров'я допоможуть налагодити взаємозв'язок з учнем з епілепсією та підготувати його та інших учнів до можливого приступу під час перебування в школі.

ПРАВИЛА ПОВЕДІНКИ І НАДАННЯ ПЕРШОЇ ДОПОМОГИ ПІД ЧАС ПРИСТУПУ

У випадку приступу у дитини необхідно:

1. За наявності аури, необхідно покласти дитину спиною на підлогу чи парту, розстібнути комірці та звільнити від тісної одежі.
2. Ізолювати дитину від будь-яких предметів, що можуть нанести шкоду (гострі кути, краї, вода).
3. Уважно спостерігати за приступом і поводитися тихо та спокійно. Зафіксувати тривалість приступу.
4. Повернути голову дитини на бік, щоб запобігти аспірації слини і западання язика.
5. При виникненні блювання утримувати дитину (без застосування сили) в положенні на боку.
6. Не давати ніяких ліків і рідин перорально (через рот).
7. Перебувати поряд з дитиною до повного закінчення приступу.
8. Не тривожити дитину після приступу і, у випадку настання сну, дати їй можливість виспатися.

ЕПІЛЕПСІЯ ТА СКЛАДНОЩІ З НАВЧАННЯМ, ПОВЕДІНКОВІ СИМПТОМИ У ДІТЕЙ

Епілепсія у дітей може впливати на їхнє навчання та поведінку у класі. Епілепсія може вразити чи вплинути на такі важливі фактори як: увага, пам'ять, концентрація, організаційні навички, рівень розвитку. Також важливо зазначити, що діти можуть мати «гарні» чи «погані» дні у навчанні, і це буде залежати від інтенсивності нападів.

Варто зазначити, що у дитини з епілепсією також можуть виникати такі емоційні та поведінкові стани/ситуації:

- депресія;
- дратівливість;
- фізична агресія;
- спалахи гніву;
- гіперактивність;
- страх та стурбованість;
- перевтома.

Вище зазначені поведінкові стани виявлятимуться не в усіх дітей з епілепсією. Але пам'ятайте, що будь-яка помічена агресія та гнів є для людини з епілепсією неконтрольованою, й реагування на цю небезпечну поведінку вимагатиме попереднього планування з боку батьків, вчителя, асистентів, шкільної медсестри та адміністраторів.

Коло проблем, з якими стикаються батьки дітей, хворих на епілепсію, досить широке. Найбільш важливими серед них є психологічні проблеми і проблеми, зумовлені безпосереднім впливом епілепсії на якість життя дитини.

Згідно з даними нейропсихологічних досліджень, у дітей з епілепсією нерідко спостерігається нестабільність формування особистості. Не визнаючи авторитету батьків, вчителів, лікарів, деякі хворі на епілепсію діти відчують підвищену довіру до друзів і навіть залежність від них. Разом з тим, можлива й зворотна ситуація, коли діти з епілепсією знаходяться в соціальній ізоляції. Деякі з них, соромлячись свого захворювання, навмисне не заводять друзів.

Присутність інших дітей при нападах може викликати у хворого на епілепсію стурбованість і є однією з багатьох причин, чому у дітей з епілепсією виникають складнощі у сфері соціальної взаємодії та чому вони «змушені» вести самотній спосіб життя та уникати спілкування з ровесниками.

ПОБІЧНІ ЕФЕКТИ ВІД ВЖИВАННЯ ПРОТИЕПІЛЕПТИЧНИХ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ

Побічні ефекти від вживання протиепілептичних лікарських засобів добре відомі. Ось деякі найзагальніші симптоми, які можуть виникнути від їх вживання та можуть вплинути на навчання:

- втомлюваність;
- уповільнення мовлення;
- питання, пов'язані з балансуванням/координацією рухів, незграбність;
- запаморочення та нудота;
- зміна настрою;
- втрата пам'яті;
- гнів;
- порушення зору;
- гіперактивність.

Важливо, щоб учитель підтримував контакт з батьками учня з епілепсією та був поінформований про додавання або зміну лікарського засобу або ж про збільшення/зменшення дозування протиепілептичного лікарського засобу, щоб він міг відслідковувати побічні ефекти та поведінкові зміни.

КІЛЬКА ПОРАД ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ:

- зустріньтеся з батьками перед початком навчального року, дізнайтеся більше про їхню дитину, скоординуйте спільні дії, спитайте у батьків, чи можна і як розказати учням в класі про існуючі порушення у їхньої дитини;
- підготуйте учнів в класі до того, що у них буде навчатися учень з епілепсією і що в разі необхідності йому потрібно буде надати допомогу;
- розкажіть учням в класі як правильно треба надати допомогу учневі з епілепсією;
- за потреби, адаптуйте навчальний план;
- запровадьте тематичне викладання;
- використовуйте різні форми подачі матеріалу;
- визначте, скільки часу необхідно учневі, щоб він знову почав працювати у тому ж ритмі, що і до приступу; візьміть це до уваги, щоб відрегулювати навантаження;
- повідомляйте батькам про будь-які зміни у засвоєнні матеріалу їх дитиною.

КОЛИ У КЛАСІ НАВЧАЄТЬСЯ УЧЕНЬ З ОБМЕЖЕНИМ СЛУХОМ

Батьки дітей з обмеженим слухом швидко навчаються спілкуватися з ними вдома. Вони знають, як близько необхідно знаходитися, якої гучності має бути їхній голос, щоб дитина зрозуміла сказане.

Якщо застосовувати раннє втручання та наявні технології на кшталт слухових апаратів та кохлеарних імплантів, відставання у мовленні та навчанні, що колись вважались життєвим вироком, можуть бути зведені до мінімуму.

Завдяки цим досягненням у технологіях та розумінню проблеми все більше дітей з ураженням слуху можуть відвідувати дитячі садки та інші навчальні заклади, маючи при цьому особливі навички спілкування та слухання. Але у навчальних закладах існують зовнішні фактори, які впливатимуть на їх можливість слухати, навчатися та спілкуватися зі своїми ровесниками, тому необхідно це враховувати при плануванні навчального та виховного процесу для цієї групи дітей.

М ВАЖЛИВІСТЬ ДІАПАЗОНУ СЛУХАННЯ ТА ГУЧНОСТІ ДЛЯ ДИТИНИ З УРАЖЕННЯМ СЛУХУ

Рівень ураження слуху у дитини необхідно визначати у тихому місці. Варто також враховувати умови визначення «слухового шару» та коригування поведінки залежно від додаткових зовнішніх шумів.

Якщо людина, що надає допомогу, чи вчитель виходить за «слуховий шар», дитина починає пильно дивитися, не знаючи чи відбувається спроба спілкування, чи ні. Дуже важливо, щоб учені з ураженням слуху під час уроків увесь час перебував близько до викладача.

М ФОНОВІ ШУМИ У КЛАСІ

Докладаючи незначних зусиль, діти зі звичайними слуховими можливостями можуть «виключити» сторонні звукові елементи, такі як шум дороги, кондиціонера чи розмови. Але дітям з ураженням слуху буде важко відфільтрувати фонові шуми, і слухові апарати та кохлеарні імпланти також не вирішують цієї проблеми. Усі шуми підсилюються пристроями і надходять до дитини у змішаному вигляді.

Крім того, труднощі може спричинити також різний рівень втрати слуху. Знати про рівень слуху дитини дуже важливо для того, щоб визначити, як структурувати найбільш корисне навчальне середовище у класі. Зменшення рівня фонових шумів повинно бути одним з пріоритетів.

М КІЛЬКА ПРОПОЗИЦІЙ ДЛЯ ЗМЕНШЕННЯ РІВНЯ ФОНОВИХ ШУМІВ

- Тримайте вікна зачиненими, у випадку сильних вуличних звуків.
- Вимикайте кондиціонери під час навчання.
- Наполягайте на тому, щоб учні не розмовляли під час усних презентацій.
- Розгляньте доцільність розміщення килима та/або облаштування кабінету звукопоглинаючими стінами.
- Використовуйте FM-пристрої, щоб покращити співвідношення звукового сигналу до шуму.

Коли діти з порушенням слуху намагаються вчитися у гучному, недружньому до їх потреб оточенні, їхні навчальні можливості значно знижуються.

Намагання почути урок у подібних умовах буде схоже на спробу скласти пазл, коли половина його складових відсутня. Але якщо належні розумні пристосування будуть забезпечені, такі діти зможуть насолоджуватися шкільним життям і досягати вершин так само, як і їхні ровесники зі звичайними слуховими можливостями.

КІЛЬКА ПОРАД, ЯК ДОПОМОГТИ ДИТИНІ З УРАЖЕННЯМ СЛУХУ

- Під час уроків використовуйте наочні демонстраційні матеріали.
- Пишіть основні моменти на дошці.
- Надавайте роздаткові матеріали з важливою інформацією з теми.
- Говоріть голосно, чітко та рівно. Деякі діти можуть чути, але сприймають окремі звуки спотворено. Тому необхідно добирати необхідний рівень звучання. Іноді достатньо лише понизити висоту голосу, оскільки дитина втратила здатність сприймати високі частоти.
- Перед тим як починати розмову чи опис завдання приверніть увагу всіх дітей.
- Не змінюйте тему раптово, без попередження. Використовуйте перехідні фрази.
- Під час викладання повертайтеся обличчям до дітей.
- Організуйте роботу в кабінеті таким чином, щоб діти сиділи колом чи щоб ви могли бачити кожного.
- Говоріть повільно і повторюйте основні моменти іншими словами/ перефразуйте.
- Дозвольте використовувати диктофони.
- Забезпечте подачу інформації, завдань на електронних носіях.
- Посадіть учня разом з однокласником/другом, щоб, в разі необхідності, той надав йому допомогу.
- Не забувайте про засоби безпеки в надзвичайних ситуаціях в класі та школі для цієї групи дітей.

КОЛИ У КЛАСІ НАВЧАЮТЬСЯ ДІТИ З ОБМЕЖЕНИМ ЗОРОМ

Якщо діти мають проблеми із зором, їхня можливість навчатися та ефективність здобуття знань буде зниженою. Обмежений зір спричинить те, що діти не в змозі будуть виконувати завдання через фізичні чи емоційні фактори. Проблеми із зором негативно позначаються на процесі сприймання, що характеризується великою загальмованістю, вузькістю огляду, заниженістю точності. У зв'язку з цим зорові уявлення дітей недостатньо чіткі, яскраві, часто спотворені.

З віком вимоги до зорової діяльності збільшуватимуться, адже завдання будуть складнішими. Розмір шрифту у друкованих підручниках зменшуватиметься, а кількість домашніх завдань значно збільшуватиметься. Очікування вчителя стосовно пошуку учнями відповіді «з першого погляду» також буде не на користь учнів з порушенням зору.

Існує багато загальних дитячих хвороб очей, які можуть спричинити обмеження зору. Важливо при цьому, щоб учитель знав, які умови потрібно змінити, щоб бути в змозі скоригувати навчальний процес для допомоги учню. Наприклад, якщо у дитини діагностували фотофобію (страх світла) чи альбінізм, потрібно вжити належних кроків для того, щоб зменшити рівень освітлення та відблисків; якщо дитина не розрізняє кольори, урок для цієї дитини не може ґрунтуватись на основі кольорових елементів вправ.

Поговоріть з батьками і попросіть у них письмовий висновок від педіатра чи офтальмолога/окуліста. Зазвичай батьки з радістю діляться власним досвідом, а також інформацією, яка може допомогти їхній дитині стати успішною.

ПОІНФОРМОВАНІСТЬ УЧИТЕЛЯ Є ВАЖЛИВОЮ

Знання вчителем певних питань та просте спостереження за учнями в класі можуть допомогти визначити дітей, у яких проблеми із зором.

Досвід спостереження за діяльністю у класі підтверджує, що проблеми із зором можуть виникнути у дітей у будь-якому віці, тому важливо, щоб вчителі звертали увагу на симптоми, які можуть бути легко помітні під час перебування у школі. Якщо вчитель підозрює існування проблеми, необхідно повідомити батьків про необхідність провести професійну діагностику зору дитини.

СИМПТОМИ ПРОБЛЕМ ІЗ ЗОРОМ

- Косі чи напружені погляди при намаганні подивитися на дошку. Такі діти нерідко не встигатимуть завершити роботу у визначений термін, оскільки їм важко буде побачити написане.
- Частий головний біль, особливо після обіду. Більшість роботи з читання та на дошці проходять зранку, тому після обіду діти, у яких є проблеми із зором, можуть скаржитися на головний біль, який виник у результаті напруження очей.

- Під час читання діти, які тримають книжки дуже близько чи дуже далеко, можливо, намагаються вибрати оптимальну дистанцію для того, щоб не виникло проблем з баченням літер.
- Часте потирання очей або відчуття їх втомлюваності та подразнення.
- Помітна перевага одного ока та тенденція натикатися на предмети. Ці проблеми можуть свідчити про проблему із зором, що називається амбліопія (стан, у якому чіткість бачення одним оком є нижчою за норму).
- Важкість під час розрізнення кольорів. Це частіше трапляється у хлопчиків, ніж у дівчат, хоча може бути у всіх.
- Діти, які скаржаться на те, що слова на сторінці переміщуються або зникають. Цей симптом свідчить про наявність синдрому Ірлена – проблеми з візуальною обробкою інформації.
- Якщо дитина не може бачити чогось необхідного для завершення завдання, ви помітите, що вона звернеться до іншого учня за допомогою, попросить чиїсь окуляри, підійде ближче чи просто займеться більш приємною діяльністю, тоді як усі інші працюватимуть над виконанням завдання. Ця поведінка – відволікання від виконання завдання – інколи вважається проблемою з нестачею уваги, тоді як насправді це може свідчити про недиагностовані проблеми із зором.

ВИКОРИСТОВУЙТЕ «РОЗУМНІ ПРИСТОСУВАННЯ» ТА ДОПОМІЖНІ ТЕХНОЛОГІЇ

- Учителі можуть також надавати учням з обмеженим зором такі засоби: темні олівці/ручки, збільшувачі окуляри, папір з товстими лініями, лампу для читання, головні убори (кепки, шляпи з полями) для зменшення рівня відблисків, книжки, надруковані великим шрифтом, програми для читання екрану/програмне забезпечення, комп'ютер, планшет, словники, що розмовляють, проектор.
- Якщо учень носить окуляри, можна забезпечити наявність запасної пари у класі на випадок, якщо він забуде чи загубить власні.
- Роздаткові матеріали повинні бути надруковані великим, простим шрифтом на білому папері для максимального контрасту. Деякі презентації, що показуються у класі, можуть містити тримірні об'єкти, а не картинки/малюнки. Тривалість зорової роботи не має перевищувати 15 хв. При наданні завдань більш доцільним є використання вербального способу, точних словесних інструкцій.
- Учень з порушенням зору під час уроків має сидіти ближче до місця виконання дій. Залучайте його до демонстраційних заходів під час уроку, щоб він мав можливість максимально отримати досвід від практичного навчання.

- Учням з підвищеною чутливістю до світла має бути дозволено носити щитки, що захищають від світла та відблисків, або кепку/шляпу; також вони мають сидіти подалі від вікон, з яких надходить світло чи які відблискують. Якщо світло віддзеркалюється від глянцевих поверхонь парт, для покриття таких поверхонь можна використовувати маленьку скатертину. Крім того, використовуйте під час уроків звичайну темну шкільну дошку, а не глянцеву білу для роботи з маркерами; обмежте всі зорові подразники, що віддзеркалюють. І навпаки, якщо дитина потребує більше світла, для роботи може бути надано настільну лампу.

Особливо важливо, щоб учителі намагалися задовольнити практичні потреби учнів з порушенням зору, оскільки від зорової діяльності залежить успіх навчання. Використання різних навчальних стратегій та інструментів допоможе підвищити ефективність отримання знань і також забезпечить дружнє оточення для дитини з особливими потребами.

МОБІЛЬНІСТЬ ТА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ДЛЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ

Незалежність – це термін, який сприймається людьми по-різному, але включає можливості робити власний вибір та вести самостійне життя.

Зазвичай ми очікуємо, що більшість людей, ставши дорослими, будуть незалежними, але всі ми протягом усього життя продовжуємо залежати від наших родин та друзів і тих чи інших життєвих ситуацій.

Мобільність – це ключове питання для усіх осіб з порушенням зору. «Кількість» незалежності, якої може досягти людина, тісно пов'язана з тим, наскільки вона мобільна.

Незалежне пересування у навколишньому середовищі потребує двох навичок – взаємозалежних та однаково важливих:

- 1. Орієнтація** – це усвідомлення простору та розуміння у ньому «положення тіла», процес використання усіх органів відчуття тіла для того, щоб визначити своє положення по відношенню до усіх інших важливих об'єктів оточення.
- 2. Мобільність** – це можливість безпечно пересуватися в навколишньому середовищі.

Орієнтування стосується створення «розумової карти» того, де перебуває людина стосовно оточення; а мобільність стосується фізичного пересування з одного місця на інше.

Вільне переміщення ігровим майданчиком, впевнене користування ігровими механізмами, зустріч із друзями для спільного походу до магазину чи до клубу – все це значною мірою залежить від навичок мобільності та орієнтації.

Багато незрячих дітей, або тих, хто має обмежений зір, не зможуть здобути щоденних навичок, тільки спостерігаючи за іншими людьми. На початку вони потребуватимуть підтримки у «безпечному орієнтуванні» у незнайомому оточенні. Дитина може розвинути необхідні їй навички та впевненість у рухах лише через досвід.

Під час перебування дитини в школі важливо, щоб вона використовувала кожний шанс навчання через практичні дії, а вчителі та однокласники з розумінням ставилися до даної ситуації.

Для навчання спеціальним навичкам мобільності та орієнтування потрібно буде залучати фахівців. Роль нефаківців полягає у тому, щоб підтримувати розвиток цих навичок, надаючи дітям можливості практикувати їх у щоденному житті.

Довга тростина є найбільш визнаним допоміжним засобом, який разом із собакою-поводирем став універсальним символом незрячих людей. Деякі діти, які не потребують тренінгу з пересування за допомогою довгої тростини, повинні все одно носити із собою символічну тростину, щоб попередити інших громадян, зокрема водіїв машин, про факт того, що вони мають знижений зір.

ДОСТУПНІСТЬ ВІДПОЧИНКУ ТА РОЗВАЖАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Під час інклюзивного навчання діти з порушенням зору повинні залучатися до позакласної діяльності у школі та за її межами нарівні зі своїми «зрячими» ровесниками. Участь у клубах, гуртках та діяльності разом з іншими дітьми є важливою складовою соціальної інклюзії для незрячих дітей.

Також важливо надавати можливість дітям, що мають проблеми із зором, спілкуватися один з одним для того, щоб вони могли поділитися набутими знаннями, проблемами, досвідом.

» Приклад з оцінювання мобільності, який можна застосовувати для визначення наявного рівня навичок дитини та тих навичок, які мають бути розвинуті

Навичка мобільності	Наявний рівень	Пропозиції щодо покращення
Ходіння (з допомогою)		
Ходіння (без допомоги)		
Ходіння по різних поверхнях		
Обминання перешкод		
Розміщення та пошук об'єктів		
Орієнтування у знайомих локаціях		
Орієнтування у незнайомих локаціях		
Орієнтування у відкритому просторі		
Поводження у інших / нових умовах		
Участь у ігровій діяльності на ігрових майданчиках		
Участь у ігровій діяльності в класі		
Перехід дороги		
Незалежне подорожування		
Прохання про допомогу (орієнтування)		

Асистент

Інколи дуже важливо та бажано, щоб людину з обмеженим зором спершу супроводжували певним маршрутом пересування. Маленькі діти доволі природно тримають за руку одного з батьків, опікуна, асистента-помічника і просто розмовляють, йдучи поруч. У цьому випадку дорослий має можливість розвинути усвідомлення дитиною того, яким чином вона рухається у просторі, а також привернути увагу дитини до важливих підказок, особливих елементів наявних в оточуючому середовищі. Цей неформальний тип «скеровування» відіграє важливу роль у підтримуванні уважного ставлення дитини до оточення.

Для дітей з порушеннями зору важливо практикувати техніку «зрячого асистента» якомога раніше, щоб ця звичка стала ніби вродженою.

📖 КОЛИ У КЛАСІ НАВЧАЮТЬСЯ ДІТИ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ

Що потрібно знати про аутизм?*

Аутизм – довічне порушення розвитку, яке впливає на комунікацію і відносини з іншими людьми, а також на сприйняття і розуміння навколишнього світу. Аутизм зустрічається набагато частіше, ніж прийнято думати. За останніми даними кожна 65 дитина у світі страждає розладом спектру аутизму в тій чи іншій формі.

Усіх дітей і дорослих людей з аутизмом об'єднують труднощі у певних сферах, але цей розлад по-різному на кожній окремій людині. Крім того, люди з аутизмом зазвичай відрізняються гіпер- (підвищеною) або гіпо- (зниженою) чутливістю до звуків, дотиків, смаків, запахів, світла чи кольору.

Однією з форм аутизму є синдром Аспергера. Діти та дорослі з синдромом Аспергера, як правило, володіють інтелектом в межах норми або вище норми, мають набагато менше проблем з мовою, ніж інші люди з аутизмом. Однак у них все одно є певні труднощі з розумінням і сприйняттям мови оточуючих.

Діагностика захворювання проводиться медичним спеціалістом, наприклад, дитячим психіатром. Формальний діагноз є важливим, тому що він допомагає людині з аутизмом (і її близьким) зрозуміти, чому вона відчуває певні труднощі, і що можна зробити з цього приводу.

Як люди з аутизмом сприймають світ?

Всі діти/дорослі з аутизмом відчувають складнощі в трьох областях, які називають «тріадою порушень при аутизмі».

До цієї тріади відносяться:

- труднощі із соціальною комунікацією;
- труднощі із соціальною взаємодією;
- труднощі із соціальною уявою.

* За матеріалами National Autistic Society, UK

Труднощі із соціальною комунікацією

Діти з аутизмом відчувають труднощі як з вербальною, так і з невербальною мовою. Більшість дітей сприйматиме все, що говориться, буквально. Крім того, дітям з аутизмом важко використовувати і розуміти:

- вираз обличчя або тон голосу;
- жарти та сарказм;
- ідіоми та приказки.

Деякі діти з аутизмом не можуть говорити взагалі, або їхня здатність використовувати мову дуже обмежена. Але учень може спілкуватися за допомогою інших методів альтернативної комунікації, наприклад, друкувати на комп'ютері, використовувати мову жестів або систему карток з візуальними символами. Буває і так, що навички мовлення розвинені дуже добре, але є труднощі в побудові діалогу, в зацікленості на власних інтересах та ігноруванні реакції співрозмовника.

Труднощі у соціальній взаємодії

Дітям з аутизмом часто складно розпізнати або розуміти емоції і почуття інших людей, а також складно висловити свої власні. Через це вони можуть зазнавати додаткових труднощів у соціальних ситуаціях в школі, а саме:

- не розуміти неписані соціальні правила, які зазвичай засвоюються неусвідомлено. Наприклад, вони можуть стояти занадто близько до іншої людини або починати розмову з недоречної теми;
- здаватися байдужими, тому що вони можуть не розуміти, що відчувають інші;
- віддавати перевагу проведенню часу на самоті і не шукати товариства інших дітей.

Труднощі із соціальною взаємодією можуть призводити до того, що дітям з аутизмом буде важко завести друзів у класі та зберігати дружбу. Вони можуть прагнути до дружби і спілкування, однак не будуть впевнені, як цього досягти.

Труднощі із соціальною уявою

Соціальна уява дозволяє нам розуміти і передбачати поведінку інших людей, розуміти абстрактні ідеї і уявляти ситуації поза нашим безпосереднім досвідом.

Однак не треба плутати труднощі із соціальною уявою і відсутність уяви. Багато людей з аутизмом мають виняткові творчі здібності, наприклад, вони можуть бути видатними художниками, музикантами чи письменниками.

Труднощі із соціальною уявою призводять до того, що дітям з аутизмом складно:

- розуміти й інтерпретувати думки, почуття і дії інших людей;
- прогнозувати наперед;
- розуміти концепцію небезпеки, наприклад, чому краще не вибігати на проїжджу частину дороги;
- брати участь в іграх і заняттях, що вимагають уяви: іноді діти з аутизмом практикують ігри, що вимагають уяви, проте вони воліють програвати одну і ту ж сцену знову і знову;
- впоратися з новими або незнайомими ситуаціями.

Характеристики аутизму

Конкретні характеристики аутизму можуть проявлятися в окремих випадках по-різному. Люди з аутизмом можуть мати такі особливості:

- 1. Любов до рутини.** Наприклад, правила можуть мати величезне значення: дитині з аутизмом може бути важко спробувати інший підхід, коли вона вже освоїла «правильний» спосіб щось робити. Сама ідея змін може викликати сильний дискомфорт у таких дітей.
- 2. Сенсорна чутливість.** Відчуття (зір, слух, смак, дотик, сприйняття відстані) можуть занадто посилюватися (гіперчутливість) або можуть бути значно знижені (гіпочутливість). Нерідко гіпочутливість пов'язана з тим, що люди починають розгойдуватися, кружляти на місці, трясати руками і робити інші повторювані рухи. Ці рухи є неусвідомленою спробою стимулювати свої почуття. Варто підготувати інших дітей до можливості виникнення таких ситуацій, щоб не викликати у них відчуття неприйнятності.
- 3. Інтенсивні спеціальні інтереси.**
- 4. Порушення навчання.**

На допомогу вчителю

Якщо в класі буде навчатися дитина з розладами спектру аутизму, вчителю та адміністрації школи необхідно на початку навчального року зустрітися з батьками для обговорення того, як школа може підтримати цього учня та реалізувати його освітні потреби.

У розмові з батьками вчитель має дізнатися про сильні сторони учня та його специфічні інтереси, особливості прояву станів та почуттів, успішні стратегії дій, які використовуються вдома і які можуть бути застосовані в школі.

Співпрацюючи з батьками та учнем, вчитель може спланувати свою роботу та роботу міждисциплінарної команди для надання необхідної підтримки. Також необхідно узгодити з батьками, чи хочуть вони поділитися специфічною інформацією про аутизм з однокласниками і як саме.

Вчитель має дізнатися якомога більше про те, як цей стан може вплинути на включення до спільноти та навчання дитини з аутизмом. У цьому йому можуть допомогти фахівці, література, батьки. Розуміння ситуації допоможе прийняти правильне рішення для підтримки успішності учня в класі. Розглянувши труднощі та особливості наведемо деякі поради щодо дій, які допоможуть вчителям.

Труднощі із соціальною комунікацією

- Мова вчителя (усна та письмова) повинна бути максимально зрозумілою із семантичної та прагматичної точки зору.
- Дитині з аутизмом легше спілкуватися та розуміти, якщо інші говорять чітко, послідовно та залишають паузи між словами та реченнями.
- Якщо вчитель ставить запитання до дитини з аутизмом, необхідно переконатися, що в неї було достатньо часу, щоб обміркувати поставлене запитання.
- Інформацію треба викладати дуже повільно – краще нехай дитина з аутизмом засвоїть меншу кількість інформації, ніж не засвоїть нічого.
- Учитель повинен мати на увазі, що таким дітям складніше сприймати інформацію на слух, ніж у візуальному або текстовому вигляді, тому, наприклад, питання, які будуть ставитися до всього класу, необхідно заздалегідь записати великими літерами на дошці, це значно полегшить дітям з аутизмом участь у груповій роботі.
- Надавайте інформацію різними шляхами – підкріплюйте вербальну інформацію візуальною (система карток із символами, фотографії, діаграми, схеми, таблиці тощо), мовою жестів, письмово (на дошці або за допомогою комп'ютера). Для цього, заздалегідь у співпраці з батьками та фахівцями, визначте, які засоби альтернативної комунікації найбільш ефективні саме для цієї дитини.
- Переконайтеся, що кожне завдання, яке ви даєте учню, має чіткий початок та кінець, чіткі інструкції, достатній час для його завершення і приклад виконання завдання.
- Поділіть великі завдання на маленькі, на окремі кроки і навчіть дитину виконувати кожний крок поступово. Створіть певну кількість картинок для кожного кроку завдання, якщо це необхідно.
- Структуруйте завдання на відповідному рівні для учнів, щоб рівень виконання складав 80-90%.
- Якщо учень має ехололію (порушення мовлення, яке виникає в тих випадках, коли дитина дослівно повторює слова та фрази, які почула), використовуйте відповідні слова для повторення з дитиною саме з цих слів та фраз. Це знизить рівень тривожності та допоможе дитині зосередитися на процесі навчання.

- Поставте позначки/пiктограми на особистих речах, навчальних матеріалах та об'єктах фізичного середовища так, щоб учень міг легко орієнтуватися. Наприклад, виділіть інформацію про місце знаходження туалету, виходу/входу з класу, кімнати відпочинку, шкільної їдальні тощо.

Труднощі із соціальною взаємодією

- Використовуйте соціальні приклади (історії), щоб допомогти пояснити і заохотити до необхідної поведінки в конкретних ситуаціях.
- Одночасно з навчанням взаємодійте з іншими, звертайтеся по допомогу, дякуйте, використовуйте жести ввічливості більш виразно, ніж зазвичай, показуючи таким чином приклад.
- Допомагайте учневі бути більше незалежним. Надавайте можливість обирати, коли це можливо.
- Описово та чітко навчайте, практикуйте соціальні навички, такі як розуміння емоцій, мови тіла і виразу обличчя, міміки (наприклад, як додаткові вправи, розминки). Всім соціальним навичкам, емоціям та їх проявам дитина з аутизмом навчається так само, як вона навчається читанню та письму.

Труднощі із соціальною уявою

- Виховуйте навички в різних умовах, щоб забезпечити розуміння і узагальнення в різних середовищах.
- Використовуйте соціальні приклади (історії), щоб допомогти пояснити концепцію небезпек, наприклад, чому краще не вибігати на дорогу.
- Забезпечуйте чіткі наслідки, послідовність, структуру і план дій, як для конкретної дитини, так і для всього класу.
- Правила мають бути конкретними, чіткими, записаними і послідовно впровадженими.
- Будь-які зміни необхідно пояснювати та ретельно готувати дитину до них.

Любов до рутини

- Сплануйте графік денних і місячних дій та дотримуйтесь його, щоб допомогти дитині з комунікацією і знизити рівень тривожності.
- Чітко дотримуйтесь повсякденних ритуалів та правил, які ви запроваджували в класі.
- Попередьте учня про зміни (денного розпорядку, зміни кімнат для проведення занять) до їх виникнення, адже зміни зазвичай «псують» настрій учням з аутизмом та погіршують поведінку.

Сенсорна чутливість

- Уважно слідкуйте за поведінкою дитини з аутизмом. Сенсорне перевантаження потребує негайного сенсорного відпочинку:

- такі діти можуть мати занижений або завищений больовий і температурний поріг, тому треба уважно слідкувати за станом дитини та умовами навколишнього середовища;
 - такі діти часто мають знижену пропріоцепцію. Це може призводити до самостимулюючої поведінки (розгойдування, кружляння, рухи руками), тому не треба дуже акцентувати увагу на цих проявах поведінки. Це може бути наслідком сенсорного перевантаження.
- ▶ Наслідком порушень пропріоцепції може також бути незграбність рухів та складнощі з дотриманням дистанції з іншими людьми, порушення «дрібної моторики» (наприклад, складнощі із зав'язуванням шнурків тощо), тому треба:
- підтримувати дитину, коректно пояснювати іншим дітям особливості поведінки та вчити їх засобам допомоги особливій дитини;
 - рекомендувати батькам уникати в одязі дитини шнурків, гудзиків, замінюючи їх липучками, блискавками; використовувати брюки та спідниці на резинці.
 - для розвитку дрібної моторики надавайте перевагу фізичним завданням, а не письмовим.
- ▶ Необхідно зменшити кількість відволікаючих подразників:
- прибрати настінні прикраси;
 - відмовитися під час занять від прикрас в одязі, біжутерії, духів та косметики, яка має запах;
 - зачинити вікна та двері задля зниження фонових шумів;
 - відкладайте чи ховайте речі, коли вони не є необхідними учню саме зараз. Показуйте та надавайте лише матеріали, які необхідні для виконання завдання.
- ▶ Розглядайте зміни у середовищі або специфічні інструменти для того, щоб допомагати сенсорним потребам, наприклад, різноманітні сенсорні іграшки іноді можуть допомогти дитині зосередитися на виконанні завдання.

Уникайте:

- великого скупчення людей;
- місць зі сторонніми шумами, наприклад фонтанами тощо;
- різких неприємних звуків;
- фотографування зі спалахом;
- флюорисцентного освітлення (лампи денного світла). Для аутистів завжди краще використовувати природне освітлення або звичайні лампи розжарювання.

Спеціальні інтереси

- Використовуйте інтереси учнів для їх подальшого розвитку (наприклад, якщо учень любить авто, нехай він рахує їх, щоб розвивати цифрові навички).
- Спокійно, але наполегливо перенаправляйте увагу учня, якщо він надмірно зосередиться на своїй зоні інтересів.

Порушення навчання

- Використовуйте послідовні, узгодженні реакції, щоб управляти деструктивною формою поведінки. Якщо необхідно, більш глибоко розгляньте причини поведінки дитини.
- Забезпечуйте відповідальний супровід та нагляд впродовж вільного часу.
- Використовуйте соціальні приклади (історії), щоб допомогти пояснити і заохотити до необхідної поведінки в конкретних ситуаціях.

Питання для самоконтролю

Коли до класу приходять дитина з певними функціональними порушеннями, і ми ознайомилися з наслідками цих порушень, перед тим як планувати навчальний процес, необхідно подумати над такими питаннями:

- Чи потрібні подальші бесіди з батьками, щоб краще зрозуміти сильні сторони учня та його потреби?
- Чи потрібне Вам цільове професійне навчання, якщо так, то які конкретні теми і стратегії необхідно вивчити?
- Чи необхідні консультації з правових питань? Якщо так, які питання і теми необхідно розглянути?
- Чи необхідні консультації із зовнішніми постачальниками послуг (наприклад, реабілітологом, фахівцем з орієнтування тощо). Якщо так, які питання і теми необхідно розглянути?
- Чи необхідні додаткові оцінювання для надання допомоги в плануванні навчальної програми для таких учнів? Якщо так, на які питання необхідно відповісти?
- Чи необхідний учням сервіс від зовнішніх постачальників послуг? Якщо так, то які наслідки застосування цих послуг?

Питання доступності та інклюзивне навчання

Будь-яка дискусія про інклюзивне навчання обов'язково зачіпає проблеми «доступності» шкіл, і ми одразу уявляємо фізично доступний чи недоступний вхід до школи, туалети, класні кімнати тощо. Проте фактично «доступність» стосується набагато ширшого кола питань, таких як доступність методичних матеріалів, підручників, застосування технічних засобів для учнів з різними освітніми потребами, планування навчального процесу, організації дозвілля, наявність пристосованого шкільного автобуса тощо.

Говорячи про доступність, ми зазвичай розглядаємо три її складові: **архітектура, транспорт та інформація**, які тісно пов'язані між собою, і про це необхідно пам'ятати під час впровадження інклюзивного навчання.

Діти з особливими освітніми потребами не зможуть скористатися своїм правом на освіту, яке задеклароване державою, якщо до нього немає «доступу». Так, відсутність «доступного» шкільного автобуса може перешкоджати учням з порушенням опорно-рухового апарату добиратися до місця навчання. Не використання комп'ютерних та допоміжних технологій в різних навчальних ситуаціях створює нові бар'єри для учнів із сенсорними порушеннями.

У широкому розумінні *доступність навчального процесу* – це усунення існуючих бар'єрів, які заважають дитині з особливими потребами користуватися своїм правом на освіту. Тому оцінка стану доступності вимагає комплексного та універсального підходу.

Чи хотіли б ми позбавити педагогів, які мають інвалідність, можливості займатися улюбленою справою? Мабуть, ні.

Чи хотіли б ми позбавити батьків, які мають інвалідність, права повною мірою брати участь у шкільному житті своєї дитини – наприклад, відвідувати батьківські збори, брати участь у роботі батьківських комітетів і мати безпосереднє спілкування з класним керівником та викладачами? Мабуть, ні.

Від того, чи будуть наші школи архітектурно доступні, буде залежати і те, скільки студентів з інвалідністю в майбутньому зможуть навчатися в профтехучилищах і вищих навчальних закладах. Тобто, архітектурна доступність шкіл важлива для значно більшої кількості людей, ніж тільки для школярів з інвалідністю.

Також варто зауважити, що врахування елементів доступності на етапі проектування будівлі дає можливість заощаджувати кошти до 40%.

АРХІТЕКТУРНО ДОСТУПНА ШКОЛА – ЦЕ:

- Забезпечення рівних можливостей у реалізації права на освіту для всіх дітей.
- Врахування потреб усіх користувачів: дітей, вчителів, фахівців, батьків.
- Підтримка політики, яка сприяє впровадженню інклюзивного навчання.
- Безпечне середовище для всіх дітей та дорослих.
- Покращення функціональності об'єкта для всієї громади.

Незалежно від масштабу – чи це «дрібні» роботи, реконструкція чи будівництво нової школи – проект зі створення архітектурно доступної школи має включати в себе таке:

▶ Розподіл обов'язків та відповідальності.

Обов'язки повинні бути чітко розподілені від початку. Визначено, хто несе загальну юридичну відповідальність, хто затверджує витрати і хто має право надавати рекомендації щодо розробки проекту забезпечення архітектурної доступності.

▶ Початкове дослідження.

Проведення аудиту доступності¹ і визначення, що саме потрібно для створення архітектурної доступності, враховуючи:

- існуючі й майбутні потреби дітей з особливими потребами та дорослих;
- результати консультацій зі спеціалістами щодо забезпечення архітектурної доступності;
- питання включення реконструкції школи до бюджетного фінансування;
- питання необхідності у пошуках додаткових (донорських) коштів.

▶ Проведення консультацій.

Стратегічні потреби, цілі, вартість бюджетів тощо визначаються шляхом проведення консультацій, наприклад, з посадовою особою, відповідальною за освіту.

¹ Зразок анкети для проведення аудиту доступності <http://netbaryerov.org.ua>

► Створення команди.

Директор школи створює команду: визначає відповідального працівника від школи, запрошує архітектора, спеціаліста з питань інвалідності (архітектурної доступності), представників пожежної безпеки, охорони здоров'я, представників батьківського комітету (за потреби) для узгодження та подальшої реалізації проекту щодо забезпечення архітектурної доступності школи.

► Забезпечення достатнього фінансування.

Забезпечення достатнього фінансування і ресурсів є особливо важливим для того, щоб потреби всіх дітей були враховані і було досягнуто високих практичних результатів. Можливо, доведеться поєднувати фінансування з різних джерел/бюджетів, тому важливо від початку зробити правильні розрахунки і закласти всі витрати.

► Впровадження.

Координація дій та зусиль всієї команди. Узгодження термінів виконання проекту. Прозорість та відкритість дій. Контроль за виконанням проекту з боку директора школи.

📌 ПЕРЕД ТИМ, ЯК ПОЧАТИ ВПРОВАДЖЕННЯ АРХІТЕКТУРНОЇ ДОСТУПНОСТІ В ШКОЛІ, НЕОБХІДНО:

Сприймати це – бути обізнаним щодо питань інвалідності, інклюзивного навчання, існуючих державно-будівельних норм (ДБН), основних принципів доступності та універсального дизайну.

Розуміти – що означає архітектурна доступність шкіл і для чого це потрібно, а головне – як використовувати принципи доступності та універсального дизайну. Наприклад, «швелерна доступність²», пандуси, які не відповідають нормам ДБН, відсутність доступних туалетів шкодять усьому навчальному процесу.

Використовувати це – щоб кожна дитина та доросла людина могли дістатися до шкільного приміщення (класу) і взаємодіяти з оточенням. Наприклад, діти, які користуються інвалідною коляскою, повинні не тільки мати доступ до класів, але й вільно почувати себе за партою, на шкільному майданчику, в їдальні тощо.

² Дві металеві рейки, які покладені на сходи. Не відповідають державним будівельним нормам –приміт. авт.

На фото використовуються кілька принципів Універсального дизайну – достатньо простору і місця для користування усіма учнями; зручні меблі, що легко рухаються, трансформуються, є гнучкими у використанні. До того ж, приміщення ідальні можна використовувати як актову залу.

Питання архітектурної доступності навчального закладу є складовою процесу інклюзивного навчання і, звичайно, фінансових ресурсів. Безумовно, у кожного суспільства, як і у нас, є вибір влади фінансові та людські ресурси в систему освіти дітей з інвалідністю сьогодні або зробити це з часом. Але розглядаючи суспільство як цілісну систему, слід взяти до уваги те, скільки втрачає наша держава, коли вона не забезпечує освіту всім дітям.

1. **Інвалідність та суспільство: навчально-методичний посібник.** За заг. редакцією Байди Л.Ю., Красюкової-Еннс О.В. / Кол. авторів: Байда Л.Ю., Красюкова-Еннс О.В., Буров С.Ю., Азін В.О., Грибальський Я.В., Найда Ю.М. – К., 2012. – 216 с.
2. **Архітектурна доступність шкіл: навч.-метод. посіб./за заг. ред.** Байди Л.Ю., Красюкової-Еннс О.В; колек. авторів: Азін В.О., Грибальський Я.В., Байда Л.Ю., Красюкова-Еннс О.В. – К., 2012. – 88 с.
3. **Доступність та універсальний дизайн: навчально-методичний посібник.** Азін В.О., Грибальський Я.В., Байда Л.Ю., Красюкова-Еннс О.В. – К., 2013. – 128 с.
4. **Тренінговий модуль «Міжвідомчий підхід у впровадженні інклюзивного навчання».** Байда Л.Ю., Красюкова-Еннс О.В. – К., 2013. – 48 с.
5. **Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: практич. посіб. /** Тім Лорман, Джоан Деппелер, Девід Харві; пер. з англ. – К.: СПД-ФО Парашин І.С., 2010. – 296 с.
6. **Індекс інклюзії: загальноосвітній навчальний заклад: Навчально-методичний посібник /** Кол. упорядників: Патрикеева О.О., Софій Н.З., Луценко І.В., Василашко І.П. Під заг. ред. Шинкаренко В.І. – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2011. – 96 с.
7. **Диференційоване викладання в інклюзивному навчальному закладі: навчально-методичний посібник /** за загальною редакцією Колупаєвої А.А. – К.: Видавнича група «А.С.К.», 2012. – 124 с. – (Серія «Інклюзивна освіта»).
8. **Розвиток політики інклюзивних шкіл, інтегроване планування послуг, їх надання та фінансування в Канаді.: посібник/** Дж. Блейз, Е. Чорнобой, Ш. Крокер, Е. Страт, О. Красюкова-Еннс. – К.: Поливода А.В., 2012. – 46 с.
9. **Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: практич. посіб./** Тім Лорман, Джоан Деппелер, Девід Харві. – К.: 2013. – 296с.

Законодавчо-нормативна база з питань інклюзивного навчання

1. **Загальна декларація прав людини.** *Режим доступу:* http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
2. **Конвенція про права інвалідів** *Режим доступу:* http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_g71.
3. **Конвенція про права дитини.** *Режим доступу:* http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
4. **Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти.** *Режим доступу:* http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_174.
5. **Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації.** *Режим доступу:* http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_105.
6. **Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок.** *Режим доступу:* http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_207.
7. **Міжнародна конвенція про захист прав всіх трудящих- мігрантів та членів їх сімей.** *Режим доступу:* http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_203.
8. **Конвенція про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження.** *Режим доступу:* http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/952_008.
9. **Закон України «Про освіту»** (№1144-12 від 04.06.91 р. із змінами) *Режим доступу:* <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.
10. **Закон України «Про дошкільну освіту»** від 20.12.2001 р. зі змінами. *Режим доступу:* <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>.
11. **Закон України «Про вищу освіту»** (№ 2984-III від 17.01.2002 р.). *Режим доступу:* <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2984-14>.
12. **Закон України «Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти щодо організації навчально-виховного процесу»** (№2442-17 від 06.07.2010 р.). *Режим доступу:* <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2442-17>.
13. **Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо прав інвалідів»** (№ 4213-VI від 22.12.2011 р.). *Режим доступу:* <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4213-17>.
14. **Закон України «Про реабілітацію» №2961-IV від 6 жовтня 2005 року.** *Режим доступу:* <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2961-15>; *Постанова Кабінету Міністрів України від 8 грудня 2006 року №1686»Про затвердження Державної типової програми реабілітації інвалідів».*

15. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання» (№ 1324 – VII від 5 червня 2014 року). *Режим доступу:* <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1324-18>.
16. Указ Президента України №926/2010 від 30 вересня 2010 р. «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні». *Режим доступу:* <http://osvita.ua/legislation/other/9141/>.
17. Указ Президента України № 588/2011 від 19 травня 2011 р. «Про заходи щодо розв'язання актуальних проблем осіб з обмеженими фізичними можливостями». *Режим доступу:* <http://www.president.gov.ua/documents/13584.html>.
18. План заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2012 року (Розпорядження Кабінету Міністрів України №1482-р від 03.12.2009 р.). *Режим доступу:* <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1482-2009-%D1%80>.
19. План дій щодо запровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на 2009-2012 роки (Наказ Міністерства освіти і науки України №855 від 11.09.2009 р.). *Режим доступу:* http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/4828/.
20. Про затвердження плану заходів щодо створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення на 2009-2015 роки «Безбар'єрна Україна» (Постанова Кабінету Міністрів України №784 від 29.07.2009 р. із змінами). *Режим доступу:* <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/784-2009-%D0%BF>.
21. Концепція розвитку інклюзивної освіти (Наказ Міністерства освіти і науки України №912 від 01.10.2010 р.). *Режим доступу:* http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/9189/.
22. Порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах (Постанова Кабінету Міністрів України №872 від 15.08.2011 р.). *Режим доступу:* <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF>.
23. Введення навчального предмету «Українська жестова мова» та внесення змін до Типових навчальних планів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку (Наказ Міністерства і науки України №852 від 11.09.2009 р.). *Режим доступу:* http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/4826/.
24. Про запровадження навчальної дисципліни «Основи інклюзивної освіти» (Лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України №1/9-456 від 18.06.2012 р.). *Режим доступу:* <http://document.ua/prozaprovadzhennja-navchalnoyi-disciplini-osnovi-inklyuzivn-doc101965.html>.

25. Положення про спеціальні класи для навчання дітей, які потребують корекції фізичного та/або розумового розвитку, у загальноосвітніх навчальних закладах (Наказ Міністерства освіти і науки України №1224 від 09.12.2010 р., зареєстрований у Міністерстві юстиції України 29 грудня 2010 р. за №1412/18707. *Режим доступу:* http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE18707.html.
26. Про внесення змін до Положення про центральну та республіканську (Автономна Республіка Крим), обласні, Київську та Севастопольську міські, районні (міські) психолого-медико-педагогічні консультації (Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України №623/61 від 23.06.2011 р., зареєстрований у Міністерстві юстиції України 6 грудня 2011 р. за №1407/20145). *Режим доступу:* http://osvita.ua/legislation/pozashk_osv/25794/.
27. Інструктивно-методичний лист «Організація навчально-виховного процесу в умовах інклюзивного навчання» (Лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України №1/9-384 від 18.05.2012 р.). *Режим доступу:* http://mon.gov.ua/images/files/Onewssj/05/18/1_9-384.doc; *альтернативне джерело:* http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/29627/.
28. Інструктивно-методичний лист «Організація психологічного і соціального супроводу в умовах інклюзивного навчання» (Лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України №1/9-529 від 26.07.2012 р.). *Режим доступу:* http://mon.gov.ua/images/files/Onewssj/07/26/1_9-529.doc; *альтернативне джерело:* http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/30376/.
29. Посада «Асистент вчителя інклюзивного навчання» внесена у Державний Класифікатор професій за ініціативи Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (Наказ Держспоживстандарту №327 від 28.07.2010 р.). *Режим доступу:* http://hrliga.com/docs/327_KP.html.
30. Посада асистента вчителя передбачена «Типовими штатними нормативами загальноосвітніх навчальних закладів», затвердженими Наказом МОН молоді та спорту України №1205 від 06.12.2010 р., зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 22.12.2010 р. за №1308/18603. *Режим доступу:* <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-tipovih-shtatnih-normativiv-zagalnoosvitn-doc42657.html>.
31. Посада «асистент вчителя загальноосвітнього навчального закладу з інклюзивним та інтегрованим навчанням» внесена у Перелік посад педагогічних та науково-педагогічних працівників» Постанова Кабінету Міністрів України від 18.07.2012 р. «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України №346 від 14.04.1997 р. та №963 від 14.06.2000 р.». *Режим доступу:* <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/635-2012-%D0%BF>.

32. Наказ Міністерства освіти і науки від 01.06. 2013 р. № 665 «Про затвердження кваліфікаційних характеристик професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів». *Режим доступу:* <http://www.mon.gov.ua/ru/about-ministry/normative/1672>.
33. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 16.08.2012 р. **«Про затвердження Положення про навчально-реабілітаційний центр»**. *Режим доступу:* <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1502-12>.
34. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2013 року № 607 **«Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами»**. *Режим доступу:* <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/607-2013-%D0%BF>.
35. Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.01.2014 р. № 80 **«Про затвердження Типових навчальних планів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку (початкова школа)»**, із змінами, внесеними наказами МОН України від 11.02.2014 р. № 133; від 16.04.2014 р. № 460. *Режим доступу:* <http://www.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/1736>.
36. Наказ Міністерства освіти і науки України від 22.04.2014 р. № 504 **«Про затвердження Типових навчальних планів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку»**, із змінами, внесеними наказом МОН України від 11.06.2014 р. № 701. *Режим доступу:* <http://mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/2253>.
37. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 20.02.2013 р. № 144, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 14 березня 2013 р. за № 410/22942 **«Про затвердження Державних санітарних норм та правил «Гігієнічні вимоги до улаштування, утримання і режиму спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, та навчально-реабілітаційних центрів»**. *Режим доступу:* http://www.moz.gov.ua/ua/portal/dn_20130220_0144.html.

УНІВЕРСАЛЬНИЙ
ДИЗАЙН

